

PRAXISE POLIITIKAANALÜÜS

COVID-19 pandeemia ja 65+ inimesed – vanemaealistelt on õppida kriisiga toimetulekut

Veebruar 2022

Mari-Liis Sepper, Kristi Anniste. Mõttekoda Praxis, 2022.

Euroopa Liit
Euroopa
Regionaalarengu Fond

Eesti
tuleviku heaks

PÕHIJÄRELDUSED

- **Kohanemine pandeemiaga kui märk heast vastupanuvõimest, informeeritusest ja leplikkusest.** Intervjueeritud Eesti vanemaealised kohanesid pandeemia esimese pooleteise aasta jooksul hästi. Vanemaealised on hästi informeeritud piirangutest, saavad aru nende vajalikkusest ning järgivad neid nurisemata. Vanemaealisi iseloomustab kaine, eluterve ja ratsionaalne suhtumine vaktsineerimisse, piirangutesse ning maskikandmise kohustusse. Hea kohanemise taga võib olla eluteel kogetud raskustes karastunud vastupanuvõime, samuti kultuuriline norm, mille järgi ei ole Eesti vanemaealiste seas aktsepteeritud nuriseda või rääkida väljaspool lähedaste ringi eluraskustest. Uuringuga ei jõutud vanemaealisteni, kelle eludele avaldas pandeemia ulatuslikku negatiivset mõju.
- **Vanemaealised kogesid keskmisest vähem vaimset kurnatust, depressiooni ja stressi.** Ehkki hirm COVID-19 nakatumise ees on vanemaealiste seas suur, ei tekita see neis kõrget stressitaset.
- **Hooldekodude personali hinnangul on umbes neljandikus hooldekodudes võrreldes pandeemiaeelse ajaga hoolealuste vaimne tervis halvenenud.** Enamiku (59%) hooldekodude hinnangul pole vaimse tervise muutust pandeemia ajal täheldatud.
- **Hooldekodude kontrollimisega tegelevad ametnikud kinnitasid, et asutustes ei saagenud pandeemia ajal hoolealuste hooletusse jätmine või nende õiguste rikkumised.** Kui mujal riikides tehtud uuringute põhjal võis eeldada, et ka Eesti hooldekodudes sagenes pandeemia ajal hoolealuste väärkohtlemine, siis Eestis tehtud ekspertintervjuud seda ei kinnita. Õiguskantsleri poolt pandeemia perioodil hooldekodudesse tehtud viie kontrollkäigu dokumentide analüüs näitas aga pigem mitterahuldavat olukorda.
- **Intervjueeritud vanemaealised ei ole kogunud töötingimuste halvenemist.** Uuringus osalenud töötavad vanemaealised olid hästi kohanenud tööelu kolimisega veebi ning ei olnud üldjuhul kogunud töötingimuste halvenemist.
- **Pandeemia ajal langes 65-74aastaste osalemine tööjõus.** Kui 2019. a IV kvartalis töötas 27,9% kõikidest 65-74aastastest, siis 2021. a III kvartaliks oli nende tööjõus osalemise määr langenud 25,3%-le.
- **Vanemaealiste pereelus ei toimunud pandeemiaga seoses märgatavaid muutusi.** Erinevalt näiteks eelkooli- või kooliealiste laste vanematest ei tajunud vanemaealised pandeemiaga seoses suuri muutusi oma pereelus. Fookusgruppides jäi kõlama tõdemus, et vanemaealiste hoolduskoormus pandeemia tingimustes ei suurenenud. Pandeemia nn lainete vahel toimunud tihedam suhtlus laste ja lastelastega leevendas meelehärmi, mis võis olla tekkinud eriolukorrast ja vähenenud suhtlusest lastega.
- **Pandeemia ei takistanud olulisel määral juurdepääsu vanemaealistele vajalikele teenustele või esmatarbekaupadele.** Vanemaealiste sõnul olid kitsendused teenustele ja esmatarbekaupadele juurdepääsus neile hästi talutavad. Kõige probleemsem oli nende silmis juurdepääs eriarstiabile, kuid seda probleemi tunnetati intervjueeritute sõnul juba enne pandeemiat.
- **Kriisijuhtimist ja -kommunikatsiooni kritiseerisid teistele elanikkonnarühmadele sarnaselt ka vanemaealised.** Kriitilised oldi valitsussektori ja erakondade kõneisikute sõnumite vastukäivuse ja ebaselguse ning kriisi kestel info edastamise põhikanalite muutmise suhtes. Vanemaealiste silmis ei olnud riigi ega KOV tasandil valmis COVID-19 kriisi ohjamiseks.

SISSEJUHATUS

„Need eakad, kes elavad mööda maakonda laiali — kes on kuskil maakohtades ja tal ei ole seda IT-majandust ega midagi ei ole, need võib-olla ka... Ei — elame üle. Me oleme vintsked. Vanad inimesed — mis seal ikka.“ (79aastane Rakvere naine)

Siinses analüüsis peegeldub koroonapandeemia ajal tehtud kahe fookusgrupi- ja viie eksperdiga tehtud intervjuuga kogutud teadmine COVID-19 pandeemia mõjust Eesti vanemaealistele. Intervjuude eesmärk oli uurida, kuidas on COVID-19 pandeemia mõjutanud vanemate kui 65aastaste inimeste vaimset tervist, töö- ja pereelu, juurdepääsu teenustele ja esmatarbekaupadele ning kui rahul on nad riigi ja kohalike omavalitsuste tegutsemisega kriisi olukorras. Fookusgrupi intervjuud viidi läbi 2021. aasta augustis ja septembris ning ekspertintervjuud ekspertidega sotsiaalalalt ja sotsiaalala järelevalvega tegelevatest asutustest kevadel ja sügisel 2021.

Eesti olukorrale teeb sissejuhatuse lühiülevaade rahvusvahelistest uuringuaruannetest, mis käsitlevad pandeemia mõju vanemaealistele. Lisaks on vanemaealiste olukorra kirjeldamiseks toodud kvantitatiivsed andmed nende olukorrast tööturul ja hooldekodudes ning toimetulekust ja suhtumisest COVID-19 kriisi. Andmeallikate ja meetodika kohta vaata pikemalt aruande alajaotust „Metoodika“.

COVID-19 PANDEEMIA MÕJU VANEMAEALISTELE RAHVUSVAHELISTES UURINGUTES

COVID-19 pandeemia on tabanud eriti valusalt vanemaealisi, keda peetakse suurimaks riskigrupiks, kelle hulgas on COVID-19 suremus kõrgeim.¹ Pandeemia on ühtlasi teinud nähtavaks ühiskonnas laialt levinud eelarvamused ja inimõiguste rikkumised vanemaealiste suhtes. Üle-euroopalise vanemaealiste huvikaitse katusorganisatsiooni AGE Platform Europe andmetel süvendas pandeemia vanemaealiste inimeste sotsiaalset isoleeritust, vaesusriski ja marginaliseeritust ühiskonnas.² ÜRO sõltumatu vanemaealiste inimõiguste ekspert Claudia Mahler väljendas muret, et piiratud meditsiinivahendite olukorras on pandeemia ajal tehtud raviotsuseid lähtuvalt patsiendi vanusest, mitte teaduslikult põhjendatud vajadusest.³

Vanemaealised kui sotsiaalne grupp ei ole homogeenne. Pandeemia negatiivne mõju võis olla sügavam vanemaealistele, kes elavad hooldusasutustes, ning kes kaotasid periooditi otsustusõiguse selle üle, kellega said suhelda ja kuidas. Nende võimalused suhelda ja liikuda on pandeemia ajal olnud väga piiratud. Ehkki üldjuhul piirati hooldusasutustes suhtlust viiruse tõkestamise eesmärgil, näitavad uuringud, et pikaajalise hoolduse asutused ei pruukinud vanemaealisi kaitsta COVID-19 seotud surmade eest. Vastupidi, uuritud riikides moodustasid pandeemia esimesel aastal hooldekodudes asetleidnud COVID-19 surmad suure osa riigi kõigest COVID-19 surmadest (nt USA-s ligikaudu 42%, Prantsusmaal 44,6%, Belgias 42% ja Iirimaa 54%).⁴

¹ USA COVID-19 surmade statistika soo ja vanuse lõikes: https://www.cdc.gov/nchs/nvss/vsrr/covid_weekly/index.htm; Euroopa sama statistika soo ja vanuse lõikes: <https://link.springer.com/article/10.1007/s00508-020-01793-9> (19.11.2021).

² AGE Platform Europe'i veeb: <https://www.age-platform.eu/policy-work/news/poverty-affects-both-human-relations-and-physical-needs-older-persons-pandemic> (10.01.2021).

³ ÜRO sõltumatu eksperdi vanemaealiste inimõiguste teemal Claudia Mahleri raport „Impact of the coronavirus disease (COVID-19) on the enjoyment of all human rights by older persons“ (2020): <https://undocs.org/A/75/205> (19.11.2021).

⁴ Sepulveda, E. R., Stall, N. M., & Sinha, S. K. (2020). A comparison of COVID-19 mortality rates among long-term care residents in 12 OECD countries. *Journal of the American Medical Directors Association*, 21(11), 1572-1574;

Pandeemia ajal avastati erinevate riikide hooldekodudes tõsiseid inimõiguste rikkumisi, sh abivajajate hooletusse jätmist ja nende vabaduse võtmist. Esimesed teadusartiklid pandeemia ajal hooldekodudes viibinud vanemaealiste olukorrast kõnelevad surmadest, mida oleks sobiva ravi korral saanud ära hoida.⁵ Iirimaal kirjutati väidetavalt sadu hooldekodude elanikke haiglast välja ilma testimiseta, et vabastada haiglavoodeid noorematele patsientidele.⁶ Rootsis jäid osad COVID-19 diagnoosiga hooldekodude kliendid ilma elupäästvast ravist, nagu hapniku või veenisese lahuse manustamine, sest hooldekodusid ei loeta tervishoiuasutuseks; klientidele pakuti selle asemel palliatiivset ravi.⁷ Hispaaniast on raporteid, mille järgi jäeti viiruspositiivseid hoolealuseid tahtlikult hoolitsuseta.⁸ Eesti kohta on väidetud, et üldhooldekodud olid 2020. aastal hoolekandeesutuste seas viimaste hulgas, kellele tarniti isikukaitsevahendeid, ning personalil oli raskusi, et saada erialast nõustamist viiruse ohjamise ning surmade ärahoidmise kohta.⁹

2022. aastal valminud Eurofoundi uuring annab põhjaliku ülevaate sellest, kuidas mõjutas COVID-19 pandeemia Euroopa vanemaealisi.¹⁰ Uuringu tulemuste järgi oli vaimne tervis ohustatud enim noorte ja üle 80aastaste inimeste seas. 2020. aasta suvel tundis 23% üle 80aastastest inimestest, et võrreldes pandeemia-eelse ajaga on nad sagedamini kurvameelsed või masenduses. Samal perioodil tundis 18% sellest vanusegrupist, et nad on üksildasemad kui enne pandeemiat. Kusjuures, kolmandik ei lahkunud üldse kodust.

Eurofoundi sama uuringu andmetel tegid 50+ inimesed¹¹ võrreldes nooremate inimestega vähem kaugtööd, samas ei mõjutanud töö nende kodust elu nii negatiivselt kui noorematel. Euroopa vanemaealised ei kogenud võrreldes nooremate vanusegruppidega nii sagedasti sissetulekute kahanemist, sest pensionid on stabiilne sissetulekuallikas. Küll aga kasvasid nende kulutused seoses hooldusvajaduse ja transpordiga.

Thompson, D. C., Barbu, M. G., Beiu, C., Popa, L. G., Mihai, M. M., Berteanu, M., & Popescu, M. N. (2020). The impact of COVID-19 pandemic on long-term care facilities worldwide: an overview on international issues. *BioMed research international*, 2020; Amore, S., Puppo, E., Melara, J., Terracciano, E., Gentili, S., & Liotta, G. (2021). Impact of COVID-19 on older adults and role of long-term care facilities during early stages of epidemic in Italy. *Scientific reports*, 11(1), 1-13.

⁵ Anand, J. C., Donnelly, S., Milne, A., *et al.* (2021). The covid-19 pandemic and care homes for older people in Europe—deaths, damage and violations of human rights. *European Journal of Social Work*, 1-12.; Lebrasseur, A., Fortin-Bédard, N., Lettre, *et al.* (2021). Impact of the COVID-19 pandemic on older adults: rapid review. *JMIR aging*, 4(2), e26474.

⁶ Conneely, A. (2020). Hundreds of residents discharged from hospitals to nursing homes without Covid-19 test. *RTE News*, 25.05.20 <https://www.rte.ie/news/coronavirus/2020/0525/1140462-nursing-homes/>.

⁷ Hansson, S. O., & Fröding, B. (2020). Ethical conflicts in patient-centred care. *Clinical Ethics*, 16(2), 55–66. <http://dx.doi.org/10.1177/1477750920962356>.

⁸ Rada, A. G. (2020). Covid-19: The precarious position of Spain's nursing homes. *British Medical Journal*, 369. <https://doi.org/10.1136/bmj.m1554>.

⁹ Dominelli, L., Harrikari, T., Mooney, J., Leskošek, V., & Kennedy Tsunoda, E. (2020). Covid-19 and social work: A collection of country reports. *The International Association of Schools of Social Work*.

¹⁰ Eurofound (2022), COVID-19 and older people: Impact on their lives, support and care, Publications Office of the European Union, Luxembourg. https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef21053en.pdf.

¹¹ Eurofoundi uuringus on mitmete teemade osas, sh tööturu küsimustes, tähelepanu all andmed, mis puudutavad 50-64aastaseid inimesi, ega ole seetõttu kahjuks võrreldavad käesoleva analüüsi fookuses oleva elanikkonnarühmaga, kelleks on vanemad kui 65aastased.

Digilõhe generatsioonide vahel on eriti selgelt esile tulnud pandeemia ajal, mil paljud teenused, üritused ja suhtlus on kolinud veebi.¹² Samas on ka uuringuid, mille järgi on üle 65aastased inimesed valdavas enamuses internetikasutajad ning pandeemia ajal suurenes ka nende seas olulisel määral tehnoloogia kasutamine suhtlemiseks.¹³ Pandeemia kontekstis on uuritud ka põhjusi, miks osad vanemaealised tehnoloogiat ei kasuta. IKT-vahendite kasutamist vanemaealiste poolt mõjutavad muuhulgas vanusega seotud stereotüübid ja ka internaliseeritud vanussurve (ing *ageism*).¹⁴ Vaid vähesed hooldekodudes pikaajalisel hooldusel viibivad vanemaealised kasutavad internetiga ühendatud seadmeid, mis tõttu on suur oht, et pandeemia ajal on nad sotsiaalselt eriti isoleeritud.¹⁵

COVID-19 PANDEEMIA VANEMAEALISTE KOGEMUSTES

Metoodika piirangutest

Vanemaealiste kogemusi pandeemiaga, sh suhtumist piirangutesse, analüüsiti Turu-uuringute AS-i küsitlusandmestiku ja 65+ inimestega läbiviidud fookusgrupi intervjuude põhjal. Intervjuud toimusid augustis ja septembris 2021. Üle 65aasta vanuses inimeste huvi vestelda COVID-19 pandeemiast oli hoolimata suvisest pandeemia rahunemise perioodist, mil sotsiaalsed kontaktid taastusid, väga madal. Huvi oli ühtviisi madal nii näost näkku vestlusringi kui ka veebis toimunud intervjuu suhtes. Alljärgnevat kogemusi lugedes peaks silmas pidama, et pandeemiast tulid vestlema eelkõige aktiivsed, tööil käivad, vaksineeritud, pigem hea tervise juures ja iseseisvalt, st ilma kõrvalise abita, hakkamasaavad üle 65aastased inimesed. Osad neist abistasid ise pandeemia ajal abivajavaid eakaid. Nii näost näkku kui ka veebi vestlusringis osalenud olid enamuses hea või väga hea digikirjaoskusega¹⁶ inimesed.

Selleks, et mitmekesistada käesolevas uuringus vanemaealiste kogemuslugusid, otsiti lumepallimeetodil individuaalintervjuudeks inimesi, kes olid kogenud raskusi abi või kitsamalt arstiabi saamisel, pereelus (nt suurenenud hoolduskoormus) või tööelus. Mitmed keeruliste kogemustega vanemaealised, kelle poole intervjuusooviga pöörduti, keeldusid intervjuust põhjendusel, et nende lood on liiga traagilised või negatiivsed ning nad ei soovi seetõttu uuringu tarbeks enda kogemustest jutustada.¹⁷ Seetõttu individuaalintervjuude tegemisest loobuti.

¹² Martins Van Jaarsveld, G. (2020). The effects of COVID-19 among the elderly population: a case for closing the digital divide. *Frontiers in psychiatry*, 1211. <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsy.2020.577427/full>.

¹³ Haase, K. R., Cosco, T., Kervin, L., Riadi, I., & O'Connell, M. E. (2021). Older adults' experiences with using technology for socialization during the COVID-19 pandemic: cross-sectional survey study. *JMIR aging*, 4(2), e28010.

¹⁴ Köttl, H., Gallistl, V., Rohner, R., & Ayalon, L. (2021). "But at the age of 85? Forget it!": Internalized ageism, a barrier to technology use. *Journal of Aging Studies*, 59, 100971.

¹⁵ Seifert, A., Cotten, S. R., & Xie, B. (2021). A double burden of exclusion? Digital and social exclusion of older adults in times of COVID-19. *The Journals of Gerontology: Series B*, 76(3), e99-e103.

¹⁶ Digikirjaoskusega inimeseks võib pidada kedagi, kes kasutab iseseisvalt IKT-riistvara, oskab teha infootsinguid, kasutab igapäevaselt kontoritarkvara ja suhtluskeskkondi ning loob ja arendab digitaalset sisu.

¹⁷ Nii-öelda liig negatiivsena tajus oma kogemust näiteks 65aastane suures linnas elav pensionile jäänud naine, kes hooldas oma abivajavat ema ning kelle enda vaimne ja füüsiline tervis olid pandeemiast tingitud närvipinge (hirm nakatada koroonaviirusega oma eakat ema) ja suure hoolduskoormuse tõttu oluliselt halvenenud. Intervjuust keeldus ka näiteks 82aastane maapiirkonnas elav pensionile jäänud ise abivajav naine, kes hooldas oma 95aastast voodihaiget meest, kelle hooldamise, vaksineerimise ja kuid uuendamata ravimireseptide uuendamise küsimustes ei olnud ükski KOV sotsiaaltöötaja ega nende perearst kordagi vanapaariga ühendust võtnud.

Üleüldiselt jäi vanemaealistega suheldes kõlma nende soov näida iseseisva ja vaprana, mitte viriseda ning tahe saada raskustega ise hakkama. Selline Eesti vanemaealiste seas levinud sotsiaalne norm võis panna inimesi esitama vestlusringil oma kogemusi helgema valguses kui need tegelikkuses olid. Teisalt võis see olla üks põhjustest, miks keerulisemaid olukordi kogenud inimesed keeldusid intervjuust. Eesti vanemaealiste pandeemia-kogemusi uurides peab arvestama ka sellega, et paljud nii teise maailmasõja eel, sõja ajal kui ka 1950ndatel aastatel okupeeritud Eestis sündinud ja kasvanud inimesed on kogenud ränki eluraskusi, nagu poliitilised arreteerimised, massiküüditamised, olmeline puudus ning põhiõiguste ja -vabaduste suures määras riivamine totalitaarse võõrrežiimi poolt. Seetõttu ei pruugi pandeemia ja selle ohjamiseks kasutusele võetud piirangud olla paljunäinud ja -kogenud eakatele sama rasked taluda kui noorematele inimestele, kelle vastupanuvõime eluraskustele on vähem n-ö karastust saanud.

Rahvusvahelise teaduskirjanduse põhjal võis eeldada, et ka Eesti hooldusasutustes võis pandeemia ajal sagedana hoolealuste hooletusse jätmise või muud nende õiguste rikkumised, muuhulgas seetõttu, et personali nappis töötajate nakatumiste tõttu. Kuivõrd vanemaealiste intervjuerimine osutus keeruliseks, otsustati küsimustes, mille osas oli hüpotees, et pandeemia tõi vanemaealistele kaasa keerulised olukorrad (nt üldhooldekodude klientide elu lähedastega suhtlemise keelu ja/või hoolduspersonalinappuse tingimustes), intervjuerida neile vastuse saamiseks vastava valdkonna eksperte ja poliitikakujundajaid. Lisaks analüüsiti väikses mahus hooldusasutuste kontrollimise dokumente.

Pandeemiaga kohanemine

Fookusgrupi intervjuudes osalenud üle 65aastaste inimeste kõneldust jäi kõlma see, et poolteist aastat pärast pandeemia algust on uue olukorraga kohanenud hästi. Ometi kirjeldasid intervjueritud erisuguseid kogemusi pandeemiaga. Oli inimesi, kellele tähendas kohanemine koroonaviiruse haigus COVID-19 läbipõdemist ja tervise taastumist. Oli neid, kelle jaoks kohanemine oli ennekõike harjumine liikumispiirangute, kultuuri- ja spordiasutuste sulgemise, maskikandmise kohustuse, tööelu kolimisega veebi või pensionilt tööle naasmisega (nt meditsiiniõe väljaõppega osaleja). Augustiks 2021, mil toimus esimene kahest fookusgruupiintervjuust, olid kõik intervjueritavad pandeemia kui uue olukorraga kohanenud, ehkki meeles olid ka nn esimese laine kogemused, mil informatsiooni viirushaiguse kohta oli vähe, piirangud rangemad ja sotsiaalset ärevust rohkem. Näiteks kirjeldasid pandeemiaga kohanemist kaks intervjueritud – üks ajapikku ja teine kohest kohanemist – järgmiselt:

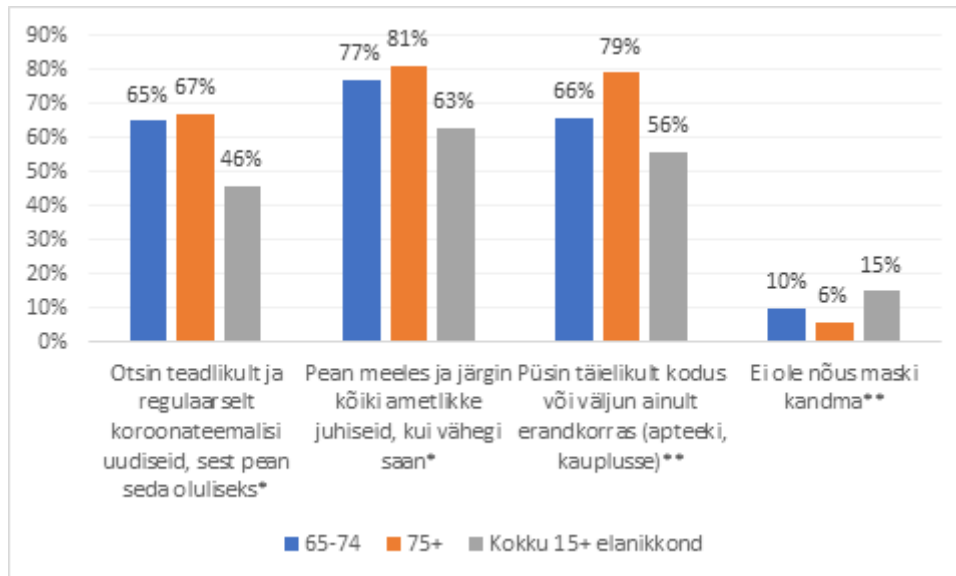
„Ja mina tunnistan ausalt, et ma olen selle pooleteise aastaga õppinud elama. Kui ma mõtlen selle peale, kuidas ma käitusin alguses, aasta tagasi seal märtsis, kuidas ma inimestele tegin tänaval märkuseid, kui nad kahekesi või kolmekesi koos olid ja kõik ja käisin kogu aeg jala tööle, ei käinud bussiga ja see paanika poes, kuidas oli, et kui keegi tuli kuidagi liiga lähedale või midagi sellist, siis... Ja kuna ma elasin üksi, elan siiani üksi, siis poes käimine ja kogu see majandamine, sellega tuli leppida ja sellega tuli harjuda /.../ ja praeguseks ma leian, et kui ka läheb hullemaks, siis ma saan hakkama, sest ma juba tean, mida võib ja ei või.“ (77aastane naine Tallinnast)

„...mul ei ole, tähendab, mingeid takistusi olnud sellega. Ma käin tööl ja olen pensionär, ja kui eelmine aasta märtsikuus hakkas see pihta, kus olid kõiksugu piirangud, käisin ma tööl edasi, kuna ma teistega eriti palju ei kohtunud.“ (68aastane linnas elav naine)

Mitmed intervjueritud ütlesid, et haiglate täituses oli nende silmis ainuvõimalik piirata oma käie väljapoole kodu miinimumini. Vanemaealiste sujuv kohanemine ja piirangute kohusetundlik täitmine võib olla seotud ka nende hea informeeritusega. Küsitlusandmete järgi jälgivad vanemaealised uudiseid koroonaviiruse teemal ning järgivad hoolsasti riigi poolt kehtestatud piiranguid viiruse leviku tõkestamiseks (Joonis 1). Näiteks 2021. aasta oktoobris pidas meeles ja järgis kõiki ametlikke juhiseid kui vähegi sai 77% 65-74aastastest ning 81% üle 74aastastest inimestest. Võrreldes teiste

vanuserühmadega paistavad vanemaealised silma selle poolest, et loevad rohkem koroonateemalisi uudiseid ning järgivad hoolsamalt valitsuse antud juhiseid. Nii oli vanemate inimeste seas juba pandeemia alguses teistest vanuserühmadest oluliselt vähem neid, kes ei olnud nõus maski kandma ning oluliselt rohkem neid, kes piirasid oma liikumist. Vanemaealised usaldavad teistest vanuserühmadest ka rohkem riigi institutsioone, on rohkem rahul olukorra lahendamisega Eestis ning pooldavad rohkem piirangute jätkamist.¹⁸

Joonis 1. Suhtumine piirangutesse

Allikas: *COVID-19 teemaline küsitlus. 33. küsitluslaine. 29.-31. oktoober 2021. Turu-uuringute AS.

**COVID-19 teemaline küsitlus. 7. küsitluslaine. 28.-29. aprill 2020. Turu-uuringute AS.

Ka fookusgrupi intervjuul ei seadnud ükski osalenutest piiranguid või maskikandmise kohustust küsimuse alla. Pigem väljendati selgelt, et piirangud on mõistlikud, neid tuleb täita ja kehtestatud piirangute järgi käituda. Näiteks väljendas 68aastane linnas elav naine oma suhtumist järgmiselt:

„Sellel aastal, noh, tulid kõik piirangud. Jah, ma olen nõus — maski tuleb kanda; eemale tuleb hoida; käsi tuleb pesta. Kõik on õige. Mina teen tööd edasi. Väga paljude inimestega kokku ei saa. Aga noh, võõrastega ma ikka tõesti hoian [distsantsi].“ (68aastane linnas elav naine)

Küll aga avaldati intervjuudel arvamust, et pensionärid ei saanud pandeemia alguskuudel endale ühekordseid maske rahaliselt lubada. Ka poolteist aastat pärast pandeemia algust ei saavat pensionär lubada endale ühekordsete maskide kandmist viisil nagu reeglid ette näevad (st mask on kasutuses vaid mõned tunnid ning maski iga eestvõtmise järel visatakse see ära). Kui intervjuueeritu kohalik omavalitsus oli maske tasuta jaganud, peeti seda suureks abiks.

„No tegelikult on nende maskidega ka praegu vaatamata sellele hinnale, et kui me käituksime tegelikult nii nagu peab, et võtad eest ära, ma tulen bussiga tööle, bussis sõidan maskiga üks ole, ma viskan selle ära üks ole. Koju minnes uus. Võib-olla käin veel kusagil päeva jooksul. See tähendab, et mul läheb päevas 2-4 või rohkemgi maski, kõik see praht, kuhu ta kunagi ei

¹⁸ COVID-19 teemalised küsitlused. 6. kuni 33. küsitluslained. Turu-uuringute AS.

saabu, sellest me ei räägigi, aga ikkagi, ükskõik, kui palju ta ka ei maksa, mul peab olema neid mitte üks pakk, vaid pakkide viisi – teine töö, igas kotis...“ (77aastane naine Tallinnast)

Selleks et kohaneda maski kandmise kohustusega olukorras, kus maske ei jõutud osta, käisid üksikud intervjuueeritud vanemaealised rohkem jalgsi, nt vältisid ühistransporti.

Piirangute kehtestamise korralduse osas sai kriitikat see, et riik ei loonud võimalusi saada nn koroonapassi paberil väljatrükituna. Selle teemani jõuti, kui osalejad olid nentunud, et neil endal on hea digikirjaoskus ning nad on andnud arvutikasutamise oskusi edasi ka teistele vanemaealistele (vt ka all tööelu osas):

„Minu hinnangul [ei ole] normaalne see, et koroonapassi peab ise välja printima ja sa ei saa perearsti juurest vormikohast paberit, et kirjutage mulle see pass välja eks ole. Kui ikkagi inimesel ei ole arvutit, ta on ka Eesti Vabariigi kodanik, teda ei saa Põhiseaduse järgi kusagile teise lahtrisse panna. Need võimalused tuleb anda võrdselt, kuidas inimesele sobib. Loomulikult inimestel, kellel on arvuti ja printer, need prindivad selle endale vaevata välja, aga kellel seda võimalust ei ole, ta peab saama siiski selle passi ükskõik, kas perearsti käest või mõnest [teisest kohast], mis on selleks loodud, aga nii öelda, et vaadake ise, kuidas te hakkama saate, perearst ütles meile veel eelmisel nädalal, et oi ei, meil küll veel ei ole, ei tea, millal meile tulevad jne.“ (68aastane Tallinna mees).

„Ja minuealised, nemad ei kasuta ju internetti. Nad ei saa siin ka midagi teha /.../ nendel ei ole võimalik ka neid COVID-tõendeid välja trükkida, ja nad ei saagi aru, mis see tähendab.“ (79aastane Rakvere naine, kes osales veebi fookusgrupis)

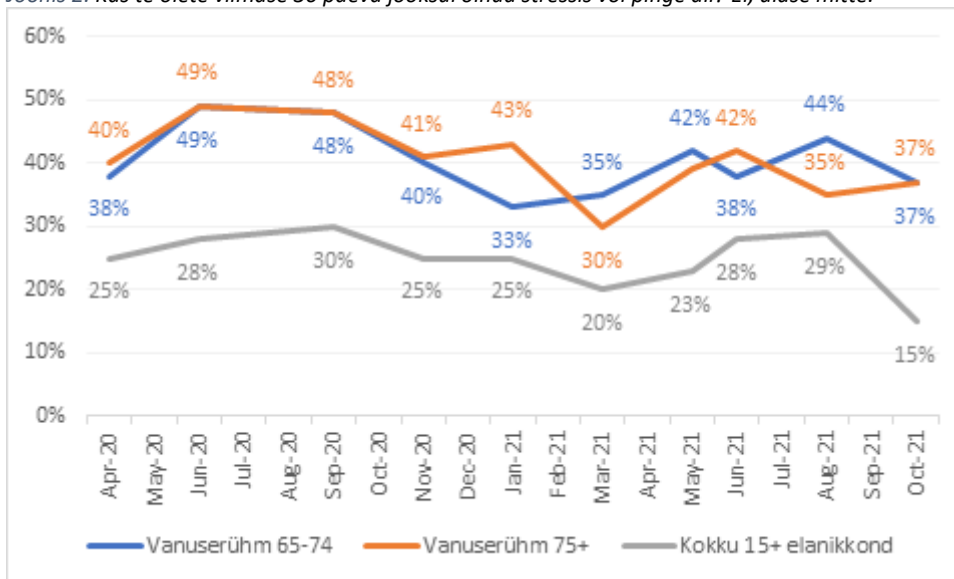
Vaimne tervis

Koroonaviirus ja haigestumine COVID-19sse on eriti ohtlik vanemaealistele. Seetõttu on vanemaealised kogu pandeemia vältel olnud teistest vanuserühmadest oluliselt rohkem mures, et keegi võib neid koroonaviirusega nakatada. Eriti suur oli hirm enne vaksineerimist ning nakatumiste arvu tõusu aegadel. Näiteks 2021. aasta märtsis kartis 81% 65-74aastastest ning 79% 75aastastest ja vanematest inimestest, et keegi võiks neid enesele teadmata viirusega nakatada, samas kui kogu 15+ elanikkonnast keskmiselt kartis nakatumist 67%.¹⁹

Kuigi hirm nakatumise ees on suur, kogevad küsitluste andmetel vanemaealised teistest vanuserühmadest oluliselt vähem stressi. Näiteks pandeemia esimese laine ajal 2020. aasta aprillis ütles 38% 65-74aastastest ning 40% 75aastastest ja vanematest, et pole viimase 30 päeva jooksul olnud stressis või pinge all, samas kui kõikide 15aastaste ja vanemate kohta keskmiselt arvas nii vaid neljandik. Nakatumiste arvu tõusu aegadel on vanemaealiste stressitase küll tõusnud, kuid alati püsinud madalamal teistest vanuserühmadest (Joonis 2).

¹⁹ COVID-19 teemaline küsitlus. 26. küsitluslaine. 26.-29. märts 2021. Turu-uuringute AS.

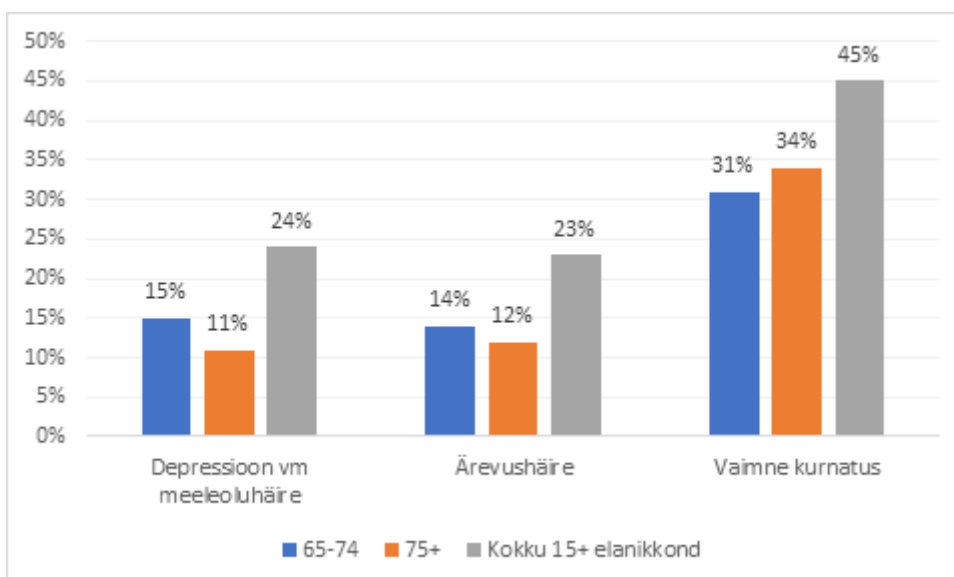
Joonis 2. Kas te olete viimase 30 päeva jooksul olnud stressis või pinge all? Ei, üldse mitte.

Allikas: Covid-19 elanikkonna küsitlused perioodil aprill 2020 kuni oktoober 2021. Turu-uuringute AS

2021. aasta oktoobris koges depressiooni või muid meeleoluhäireid ning ärevust enda hinnangul 14-15% 65-74aastastest ning 11-12% 75aastastest ja vanematest. Vaimset kurnatust koges aga ligi kolmandik 65-74aastastest (31%) ning üle 74aastastest (34%). Võrreldes teiste vanuserühmadega kogevad vanemad vanuserühmad neid vaimse tervise probleeme oluliselt harvem kui elanikkond keskmiselt (Joonis 3). Samas võib vanematel vanuserühmadel olla ka vähem teadmisi vaimse tervise probleemidest, mistõttu on neil raskem neid ära tunda. Teisalt võib nende vastupanuvõime keerulistes elusituatsioonides olla suurem kui noorematel inimestel. Ka fookusgruppides ilmnenu vanemaeliste inimeste seas käibiv sotsiaalne norm näida tugevana või hoiduda oma haavatavuse või nõrkuse näitamisest võivad olla vanusegruppide vaheliste erisuste põhjusteks.

Joonis 3. Depressiooni vm meeleoluhäire, ärevushäire ja vaimse kurnatuse sümptomite esinemine 2021. a oktoobris

Allikas: COVID-19 teemaline küsitlus. 33. küsitluslaine. 29.-31. oktoober 2021. Turu-uuringute AS.

Fookusgruppides osalenute vaimset tervist mõjutas kõige enam sõprade ja lähedastega suhtlemise piirangud ning kultuuri- ja spordiürituste ärajäämine ja spordiasutuste sulgemine. Kuigi fookusgrupivestlusel osalenud vanemaealised olid üldiselt kohanenud uue eluoluga hästi ja muutuste ning piirangute suhtes väljendati nurinat vähe, jäid selgelt kõlama arvamused, et kultuuri- ja spordiüritustele mittepääsemine oli olnud häiriv ja/või harjumatu.

„[M]ina pensionäride seisukohast ütlen, pensionärid, eriti üksikutel, /.../, see seltsielu ja kooskäimine on nii oluline ja et ei kaota[ks] kontakte ja tõesti see, et meil kõik tegevused kinni pannakse, et me ei saa ega tohi kuskil käia, see on ikka palju kordi rängem kui kuskil üks kool kinni panna või asutus kinni panna. Et see, millise igatsusega nad hakkasid kevadel helistama, et kas me, no meil isegi siin majas käivad erinevad klubid koos, et kas me tohime, kas me tohime, no me tuleme ja istume kasvõi koridoris, nad on kõigeks valmis /.../ Tähendab nad käivad iga kuu oma kuu sünnipäevad pidamas. Nad helistavad, ütlevad, et meil on poole aasta sünnipäevad pidamata. Ühesõnaga see on probleem, et vanurid on kõik vaksineeritud, noh hea küll, kanname maski, et me ei kannu seda viirust, mis meil kuskil ihu peal on, kanname maski või võtame need meetmed tarvitusele. Kõige sõnakuulelikum kontingent ongi need pensionärid ja et nende kogunemised noh kogu selle kupatuse juures, kogu selle juures ka keelatud on, see on väga raske. See sama, et neil ei ole ka seda arvitit, nad ei saa seal kuskil või ma ei tea, seal kusagil Facebookis üksteisega suhelda, nad tahavad tulla ja rääkida...silma silma.“ (77aastane naine Tallinnast)

„Ma elan maal ja pandeemiaga otseselt väga palju kokkupuudet ei olnud talvisel perioodil. Ma käin veel tööl, ja töökoht on mul selline, et kokkupuudet teiste inimestega suurt ei ole — talvel olin praktiliselt üksinda. Lapselapsed ei külastanud ka alguses, aga hiljem hakkasid külastama, kui oli nagu teatud julgus juba kätte saadud ja abinõud ka kasutusele võetud /.../. Noh, mul väikesed lapsed... /.../ Puudust sain muidugi tunda sellistest üritustest, mis olid seltskonnaga seotud, ja eriti suurt puudust ma tundsin võimlemisrühmast [seoses selle] töö lõpetamisega pooleks aastaks.“ (72aastane maapiirkonnas elav naine)

Enamus vestlusringis osalenutest rääkisid vaimsest tervisest kohanemistaktikate võtmes, st selgitati, kuidas olid nad muutnud oma igapäevaelu rutiini, et liikuda, käia värskes õhus ja asendada kultuuri- ja spordiüritustest ning varemalt teiste inimestega suhtlusest saadavaid häid impulsse, mis nüüd olid ära jäänud.

„...seltskonnaga vähene kokkupuude ja selline kohati ka üksilduse tunne hakkas nagu võimust võtma, aga selle [vastu] leidsid ka jälle [abi]vahendid. Kui maal elad, siis looduses on alati võimalik saada energiat.“ (72aastane maapiirkonnas elav naine)

Hoolealuste vaimne tervis Eesti hooldekodudes

2020. aasta detsembris elas sotsiaalkindlustusameti (SKA) andmetel Eesti hooldekodudes umbes 9130 elanikku, neist veidi üle kümnendiku (13%) oli väga suure hooldusvajadusega, mitme raske diagnoosiga (terviseolukorrast tulenevalt kõrgendatud riskis) või hosiipitteenuse vajadusega.

Eesti hooldekodudes oli 2020. aasta lõpus ühe hooldustöötaja kohta keskmiselt 4,5 teenuskohta. Kuna kõik kohad ei ole pidevalt täidetud, siis oli tegelikkuses keskmiselt neli hoolealust hooldustöötaja kohta. Kõige enam oli 2020. a detsembris koormatud Läänemaa hooldustöötajad (keskmiselt kuus hoolealust hooldustöötaja kohta) ning keskmiselt kõige väiksema koormusega töötasid Harjumaa hooldustöötajad (keskmiselt 3,1 hoolealust hooldaja kohta). Kusjuures, 192st SKA poolt küsitatud hooldekodust 22s ehk 11% ületas hoolealuste arv teenuskohtade arvu ning neis hooldekodudes oli keskmine klientide arv hooldaja kohta ka veidi kõrgem. 14s hooldekodus oli 6-12 hoolealust hooldaja kohta ning ühes hooldekodus 21 hoolealust hooldaja kohta.

Sotsiaalkindlustusameti 2021. aasta andmetel on hooldekodude personali enda hinnangul umbes neljandikus (26%) hooldekodudes võrreldes pandeemia-eelse ajaga klientide vaimne tervis halvenenud. Enamiku (59%) hooldekodude hinnangul pole muutust koroonaeelse ajaga täheldatud. Oluliselt on halvenenud ka hooldekodudes elavate vanemaealiste eest hoolitsejate vaimne tervis – tervelt pooltes hooldekodudes (51%) nenditi, et võrreldes pandeemia-eelse ajaga on nende töötajate vaimne tervis halvenenud. Sealjuures neis hooldekodudes, kus on kannatanud töötajate vaimne tervis, kipub olema ka hoolealuste vaimne tervis halvenenud ja vastupidi.

Fookusgrupis osales meditsiiniõde väljaõppega pensionärist naine, kes kutsuti teise laine ajal tööle hooldekodusse, kus 79st kliendist olid haigestunud 68. Ta jagas detailselt oma kogemust, mh kirjeldas ta pandeemia mõju asutuse hoolealuste tervisele, sealhulgas vaimsele tervisele, ja heaolule. Hooldekodus, kus ta töötas, toimetati 18 hoolealust haiglasse ning osa neist suri. Hooldekodu töötajad täheldasid hoolealuste juures nii füüsilise kui ka vaimse tervise halvenemist seoses suhtlus- ja liikumispiirangutega. Keerulisest olukorrast hoolimata rõhutas intervjuueeritav, et eakad olid hästi hooldatud, näiteks ei olnud ühelgi voodihaigel tekkinud lamatisi:

„Mis oli väga positiivne seal — meil ei olnud puudust isikukaitsevahenditest. Ja maani kummardus nende hooldajate ees — seal oli väga palju voodikeskseid patsiente, ja mul ei olnud mitte ühtegi lamatist seal — mitte ainsamat! Ja kui need nakatunud olid... Meil käis seal laustestimine. Väga raskek ravijuhud, need ma saatsin siis kohe kiirabiga haiglasse. Neid oli 18. Tagasi sealt tulid tervenemuna enamus neist. Kahjuks kõik ei jõudnud tagasi. Väga raske sellises asutuses on nii eakatel, kes seal asutuses peavad olema, kui ka nende lähedastel, kes ei saanud piirangute tõttu oma lähedaste juurde tulla. Me vahendasime küll neile igasuguseid pakikesi ja telefone ja mida nad kõik tahtsid, aga silmsidet [lähedastega] ei olnud, ja üldiselt on väga-väga raske eakatel sellega leppida. Ja kuna seal oli ka vaimse terviselega probleeme, siis väga palju eakad ei saanudki hästi asjale pihta — nad ei saanud aru, miks nad ei või koridori minna; miks ta ei või minna teise ruumi, või mõnele oma sõbrannale /.../ külla. /.../ kui ma nüüd olen käinud seal — suvel käisin korra seal, sest seal olid nii toredad inimesed; ma läksin lihtsalt vaatama, kuidas nad seal hakkama saavad — siis ma küsisin, et kuidas see pandeemia mõju on olnud nende patsientide tervisele, või kuidas nad nüüd siis on. Siis nad ütlesid, et ääretult raske. Väga palju on nüüd voodikeskseid patsiente, kes enne kõndisid ringi. Väga halvasti ja laastavalt on mõjunud ikkagi vaimsele tervisele. Kellel enne olid väiksed kõrvalekalded, siis need on tunduvalt süvenenud. Ja noh... ikkagi see isolatsioon on olemine praktiliselt kaks kuud — see jättis ikkagi omad jäljed. Ja see füüsiline koormus — näiteks seal meil oli üks tore papi; tema käis ringi ja kõndis ja mis iganes. Ja nüüd ütles, et ta on täiesti voodikeskne. Näiteks selline näide kohe. Sellele füüsilisele tervisele ja jõudlusele on [pandeemia] selles asutuses jätnud küll väga suure jälje...“. (67aastane Viljandi naine)

Keerulises olukorras peaks nii hooldekodude töötajatel kui ka klientidel olema võimalus saada abi vaimse tervise muredele. Sotsiaalkindlustusameti (SKA) 2020. aasta andmetel pakkus riik psühholoogilist nõustamist üheksas hooldekodus (5%) ning valdavalt said asutused supervisiooni teenust. Lisaks oli kokkulepe superviisoriga toe pakkumiseks sõlmitud 12-l hooldekodul (6%-l). 13 (7%) hooldekodu esindajat tõi välja, et töötajatel oli tekkinud vajadus psühholoogilise nõustamise (supervisiooni) järele, kuid seda poldud veel saadud ega vastavaid kokkuleppeid sõlmitud. Ekspertintervjuul kinnitas sotsiaalkindlustusameti töötaja, et SKA ülesanne ongi olla hooldusasutustele toeks, arutada asutuse juhiga aktuaalseid teemasid ja kontrollida, kas vajalik info on temani jõudnud, samuti pakkuda hooldekodude juhtidele tuge nii arengunõustamise (ing coaching) kui ka tööõustamise ehk supervisiooni näol.

Oma hoolealustele vajas hingehoidja või muu seltsilise abi 25 hooldekodu. 11-s hooldekodus oli hingehoidja kirikuõpetaja või muu sarnane teenus olemas, 5 hooldekodu sõnul üritati vajadusel oma töötajatega hakkama saada.

Töötamine ja majanduslik toimetulek

Koroonaviiruse leviku tõkestamiseks seatud piirangud vähendasid paljude Eesti inimeste sissetulekut ja majanduslikku heaolu. Vanemaealised saavad osa oma sissetuleku pensionist ning paljude jaoks on pension ka ainus sissetulekuallikas. Seetõttu võib ühest küljest oodata, et pandeemia avaldas vanemaealiste majanduslikule toimetulekule vähem mõju kui teistele vanuserühmadele. Teisalt umbes neljandik Eesti 65-74aastastest töötab²⁰, seda sageli osalise koormusega²¹, mis teeb töösuhte ebakindlamaks ning osadel selle vanuserühma inimestest võib olla noorematest vanuserühmadest keerulisem toime tulla digitaalseid oskusi eeldava kaugtööga²². Samuti on vanemad inimesed viiruse

²⁰ Statistikaamet (2021). TT0151: Tööturu põhinäitajad soo ja vanuserühma järgi (kvartalid)

²¹ Krillo, K.; Philips, K.; Masso, J. (2007). Osaajaga töötamine - oht või võimalus Eesti tööturul? *Eesti pärast Euroopa Liiduga ühinemist: Eesti sotsiaalteadlaste VII aastakonverents. 23.-24.november 2007 Tartu*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 68–70.

²² Sakkeus, L. & Tambaum, T. (2019). Pilg hallile alale II. Vananemine elukaare vaates. SHARE Eesti uuringu teine ülevaade.

riskirühmas, mistõttu tööalane kokkupuutumine teiste inimestega on neile ohtlikum kui teistele vanuserühmadele. Seetõttu võib pandeemia negatiivsemalt mõjuda just vanemaealiste majanduslikule toimetulekule.

Kui pandeemia-eelsel ajal vanemaealiste osalemine töajõus järk-järgult kasvas, siis pandeemia ajal on Eesti 65-74aastaste osalemine töajõus langenud. Kui 2019. a IV kvartalis töötas 27,9% kõikidest 65-74aastastest, siis 2021. a III kvartaliks oli nende töajõus osalemise määr langenud 25,3%-le. Seega osad vanemaealised lahkusid tööturult. Võrreldes 2019. a viimase kvartaliga on veidi kahanenud ka 65-74aastaste tööhõive määr (27,3%-lt 25,1%-le).²³ Sealjuures märkimisväärseid soolisi erinevusi tööhõive määra kahanemises ei esinenud.

2021. a oktoobris leidis 35% 65-74aastastest ning 17% 75aastastest ja vanematest elanikest, et koroonaviirusega seotud olukord on tema ja/või tema pere sissetulekuid vähendanud. Võrdlusena kogu 15astasest ja vanemast elanikkonnast arvas nii 35%. Seega pole pandeemia kuigi palju vähendanud 75aastaste ja vanemate inimeste majanduslikku toimetulekut, küll aga vähendanud oluliselt 65-74aastaste sissetulekuid²⁴.

Fookusgruppides osalejate sõnul ei kogenud nad pandeemiaga seoses märkimisväärseid negatiivseid muutusi oma tööelus – ükski ei maininud töö kaotamist, koormuse või töötasu vähendamist vms. Mitu osalejat mainisid pigem töökoormuse kasvu, üks meditsiiniõest pensionär kutsuti personalivajadusega seoses tagasi tööle.

Töötasu hüvitisest olid intervjuueeritud kuulnud, kuid keegi ei olnud ise sellest vahetut kasu saanud. Üksikutel intervjuueeritudel oli hüvitist saanud pereliige või nt tema omanduses oleva korteri üürnikud, kes enne hüvitise saamist ei jõudnud omanikule üüri maksta, kelle maksevõime taastus aga hüvitise saamisega. Mitmed intervjuueeritud kiitsid töötasu hüvitist kui vajalikku toetust raskustesse sattunutele.

Ükski intervjuueeritudest ei maininud probleeme seoses rahalise hakkamasaamisega. Pigem väljendati järgmisele tsitaadile sarnaseid seisukohti:

„Mina tahan öelda seda, et [olles] pensionär — mul on kindel sissetulek; on ta suur või väike, aga mul on kindel sissetulek /.../ Aga mina arvan, et mina kui pensionär sain hakkama. Mul ei tekkinud ühtegi probleemi. Või noh, probleeme võis olla, aga need olid kõik lahendatavad või edasilükatavad.“ (79aastane linnas elav naine)

Fookusgruppides osalenute arvamuste kohaselt said nad ise hästi hakkama tööalase tegevuse ja suhtlemise kolimisega veebi. Samas tuleb neid seisukohti analüüsides arvestada ülal sedastatuga, et vestlusringi tulid aktiivsed vanemaealised, kel on hea digikirjaoskus, sh oli osalejate seas vanemaealiste huvikaitseorganisatsioonide töötajaid või nn aktiviste. Näiteks väljendasid intervjuueeritud tööelu veebi kolimist positiivselt või eduloona:

„See, millega pensionärid selle aja jooksul hakkama said, on minu meelest müstika. Muidugi tänu ka meie oma [vanemaealiste huvikaitseorganisatsiooni] juhatajale, kes sõitis [alates novembrist 2020] ringi mööda maakondasid ja õpetas arvutikasutamist ja kõik [meie] koosolekud toimusid Zoomis ja pensionärid said sellega väga hästi hakkama. [Minu ja mu kolleegi] töökoormus seoses sellega [kasvas]; vaatamata sellele, kes oli haige või kes oli tööl või kes oli kodus, see töö tuli ära teha. (77aastane Tallinna naine)

²³ Statistikaamet (2021). TT0151: Tööturu põhinäitajad soo ja vanuserühma järgi (kvartalid).

²⁴ COVID-19 teemaline küsitlus. 33. küsitluslaine. 29.-31. oktoober 2021. Turu-uuringute AS.

„Meie praegused pensionärid on selles mõttes ikkagi hullult tublid arvestades seda, et kuskil 80ndate aastate keskel või natukene hiljem nägime esimest korda personaalarvutit ja siis nüüd räägime kusagil Zoomis või Skype'is, et siis on progress ikka meeletu.“ (74aastane Tallinna mees)

„Minule jälle näiteks meeldis — kiidame natuke pandeemiat ka — oma süsteemis see, et hästi palju võeti kasutusele igasugu udupeenikesi IT-lahendusi. Kui me vanasti pidime sõitma kahetunnise või pooleteistunnise koosoleku jaoks Viljandist Tallinnasse, see võttis päev aega, aga nüüd oli niimoodi, et, hups! ja tehtud; hups! ja tehtud.“ (67aastane Viljandi naine)

Intervjueeritud leidsid enda heast digivõimekusest hoolimata, et üldises plaanis puudutab digilõhe ja nutivahendite puudumine või nende kasutamise ebamugavus vanemaealisi väga ning arvati, et ühiskonnas ei ole seda piisavalt arvesse võetud.

„Mulle tundub, et meie seltskond, [vanemaealiste huvikaitseorganisatsiooni nimi] ja meie haruorganisatsioonid on digitasemel, aga seda, kui palju tegelikult on ilma digivõimekusega pensionäre või üldse inimesi Eestis, seda vist ei taju mitte keegi valitsusest. Sest absoluutselt kõik asjad, kasvõi mingi Tiiu või 60+ ajakirja /.../ tellimise info on, et tellige tellimine.ee. Igal pool on see, et infot saate www.ee ja suunatakse kogu aeg internetti...“ (77aastane Tallinna naine)

„Muidugi ma saan aru, et on nutitelefoniid jne, aga vanainimesel on, ütleme, silm kehvakene, vaata sinna nutitelefoni üks ole!“ (74aastane Tallinna mees)

Erinevalt teistest osalejatest, kes ei tunnetanud suuri muutusi tööelus, välja arvatud see, et kontoritöö või kolleegidevaheline suhtlus kolis pandeemia tõttu veebi, rääkis üks eesliinitöötaja kriisiga kaasnenud ebamugavustest. Fookusgrupi ainuke eesliinitöötaja kirjeldas detailselt kogemust isikukaitsevahendite kandmisest tööl hooldekodus, mis võttis töötajatel palju aega ja lisaenergiat:

„[L]äksin patsiendi juurde tema tuppa ja tegin kraadimise, jagasin ravimeid /.../. Kui ta ütleb näiteks mulle, et tead, mul kõht valutab /.../ siis ma ütlen, et oi, ma lähen toon sulle siis tableti. Aga selleks, et seda ühte tabletti õdede toast tuua, pidin ma minema /.../ lüüsi; lüüsis võtsin ära kõik oma varustuse, nii palju kui mul neid üksteise otsa topitud oli, nagu ette nähtud oli. Läksin, pesin käed puhtaks, läksin koridori, läksin sealt edasi õdede tuppa, võtsin tableti, läksin uuesti lüüsi, panin kõik otsast peale need kaitsevahendid selga ja siis läksin selle patsiendi juurde. Ja see võttis veerand tundi aega — ühe ainukese ravimi toomine. Noh, meie töös see ei olnudki nii raske, aga see oli ajakulukas. /.../ teistpidi jälle — kuna need patsiendid olid ju eakad inimesed, /.../ ega siis eakus ei ole haigus, vaid haigused ja kaasuvad haigused teevad eakad inimesed hapraks ja haavatavaks: kes ei kuule hästi, kel nägemise teravus on kehvem... /.../ kui sul on visiir ja see mask ja veel sada asja seal üksteise otsas, siis ta ei saa lugeda sinu näo, su huulte pealt või näo miimikat. /.../ see tegi selle suhtluse poole väga raskeks. Ja noh, sa ei suuda ka ju... Kui sul on veel see paks visiir, see mask ees, siis sa pead suisa karjuma, et ta kuuleks. Aga kui sa väga kõvasti karjud, siis ta ka jälle ei kuule. Et noh, see suhtlus oli väga raske, ja see võttis jälle aega. /.../ Noh, kui me ka ise oleme näiteks haigemas voodis, siis me tahame ju ikka inimesega suhelda, me tahame talle otsa vaadata. Ja see esimene emotsioon, mis sealt näost tuleb — ju ta ikka natuke ravib kah, heh! Aga see oli raske, jah.“ (67aastane Viljandi naine)

Pereelu pandeemia ajal

Fookusgrupi intervjuudel küsiti osalejatelt, kuidas muutis pandeemia nende pereelu. Silmast silma fookusgrupis (2 naist ja 4 meest) osalejate hulgas oli kolm üksikut inimest, teised elasid koos abikaasa või partneriga. Ükski ei elanud koos laste või lastelastega. Küsimusele, kas pandeemia ajal nende hoolduskoormus kasvas, vastasid kaks naissoost osalejat (77aastane ja 83aastane), et neil oli pandeemia ajal abistada keegi eakas inimene, kellega ei elatud koos (st naaber või sõber). Abistamine tundus olema vabatahtlik ja see ei paistnud naisi koormavat. Üks naistest mainis, et tema enda lapsed on üle maailma ja Eestimaa laiali ning suhtlus nendega käis ka enne pandeemiat läbi telefoni. Teised oma lapsi ega lapselapsi pereelust rääkides ei maininud. Üldiselt jäi esimeses fookusgrupis kõlama, et pereelu oli pandeemia tingimustes muutusteta – jutt viidi kiirelt teistele teemadele või öeldi selgelt, et pereelu on nii nagu alati.

Veebipõhises fookusgrupis, kus osalesid vaid naised, räägiti pereelu kontekstis eelkõige suhtlusest lastega ning leiti, et ehkki silmast silma suhtluse katkemine oli olnud raske, oldi olukorraga edukalt kohanatud.

„[S]uvi oli puhas — kõik võisid kohtuda. Käisin oma lastega kohtumas. Meid oli päris hulka koos — kõik mu lapsed, laste pered olid koos. Ja kõik oli nagu päris rahulik.“ (68aastane linnas elav naine)

Üks pensionärist osaleja kutsuti teise laine ajal tagasi tööle hooldekodusse, kus paljud töötajad olid nakatunud ning kus 79 kliendist olid haigestunud 68. Pandeemia ajal tööle naasmine mõjutas ka tema pereliikmeid – nakatumisoht suurenes ja koos veedetud aeg vähenes. Temal ja ta abikaasal jäid sarnaselt teiste inimestega ära tavapärased vabaaja veetmise viisid, nagu kultuuri- ja meelelahutusüritustel käimine. Pereelu muutustest rääkis ta aga sellegipoolest eduka kohanemise võtmes:

„Ma läksin sinna... kuidas ma teile ütlen... suht pika hambaga. Mulle see juhataja helistas ja palus mind tõesti. Mul abikaasa oli küll natuke kuri selle peale, aga ma ütlesin: "Ära unusta, et ma olen öde ja juba 48 aastat olen seda tööd teinud". /.../ Pereelu pole [pandeemia] küll otseselt minul muutunud rohkem kui... me ei ole lihtsalt abikaasaga saanud käia kinos, ei teatris, ei tantsimas. Aga noh, me oleme seda võtnud kui paratamatust ja ju mängime siis rohkem lauamänge ja käime metsas ja mis iganes — mida teha saab. Kui see esimene laine oli, siis ei käinud ka tõesti meil lapsed minu juures — kuigi ma naersin, et ise ma käin haigete juures, aga lapsed ei tule mu juurde.“ (67aastane Viljandi naine)

Ligipääs teenustele ja esmatarbekaupadele pandeemia ajal

Fookusgruppide osalejatelt küsiti, milline oli pandeemia ajal ligipääs nende jaoks vajalikele teenustele ja esmatarbekaupadele. Selles küsimuses olid inimesed erimeelt. Osad arvasid, et pandeemia alguses oli ligipääs esmatarbekaupadele takistatud. Näiteks meenutati ostupaanikaga kaasnenud tühje poelette. Kõige kriitilisem oldi arstiabi kättesaadavuse osas (vt all). Osad leidsid, et juurdepääs kaupadele ja teenustele ei olnud takistatud.

Fookusgrupis leiti, et info teenuste osutamise tingimuste muutuste kohta oli kättesaadav mitmest kanalist (nt raadio ja internet). Pikemalt peatus jutt juuksuritel, kuid keegi ei leidnud, et juuksuriteenuse piiramine vähendas nende heaolu. Sarnaselt üldisele tunnetusele, et pandeemiaga on hästi kohanetud, leidsid osad fookusgrupis osalenud ka teenustele ligipääsu kohta, et suuri muresid ei olnud nad sellega seoses kogunud. Näiteks kirjeldab sellist meelsust järgmine tsitaat:

„[M]a ei pea käima juuksuris — ma võin olla ka hobusesabaga või ükskõik millega. Kui on pandeemia, siis tuleb arvestada sellega, mida mulle on lubatud, /.../ ja mida mul ei soovitata teha, siis ma ei pea seda tingimata saama.“ (79aastane linnas elav naine)

Pandeemia ja viirustõrje muutis ka avalikku ruumi. Kaubanduskeskustes eemaldati nakkusohu vähendamise eesmärgil pingid, mille kadumine vanemaealisi häiris. Vanemaealiste erivajadustega mittearvestamisest kaupade pakkumisel kõneleb järgmine tsitaat:

„Üks asi oli veel nendes suures kaubanduskeskustes, kasvõi siin samas Maximas [...] keskuses, võeti ära need pingid. Tuled kassast, seal laod oma asjad kotti, võtad korvist, aga kotti sul kuskile toetada pole. Ja siis vanainimene, kui ta on seal sees juba järjekorras oodanud ja ringi tiirutanud, tahab vahepeal istuda, kasvõi korraks istuda. Need korjati kõik ära, aga nüüd on vahepeal küll tagasi pandud.“ (83aastane naine Tallinnast)

Fookusgruppides osalejate sõnul oli pandeemia ajal arstiabi saamine keeruline. Tõdeti, et eriarstile saamine oli komplitseeritud ka enne pandeemiat. Pandeemia kontekstis mainiti veel hambaarstide töökatkestust. Teiste seas tõusis esile vastus, milles tervishoiu taustaga naine kirjeldab oma tuttavate meelepaha piiratud juurdepääsu pärast tervishoiuteenustele:

„Ükskõik, kellega ma /.../ juhuslikult kokku sain, ja kui inimesed teadsid, et ma tervishoius töötan, siis kõigepealt nad valasid oma kurjust ja viha minu peale. Noh, sõnumitooja lüüakse ikka maha. Läksid ju inimeste ravijärjekorrad veel pikemaks. Kes olid endoproteesi järjekorras, kes olid silmaarsti järjekorras. Ja kui see pandeemia tuli nagu laviinina, siis see plaaniline ravi ju praktiliselt katkes. Ja need inimesed, kes siis erakorraliselt haigemajja viidi, kellel oli selline situatsioon, siis sellega oli teisipidi häda see, et ta ei saaks jumala pärast sealt nakkust. /.../ mina näiteks sain küll aru, et inimesed olid õnnetud. Kui sul ikka kuskilt otsast valutab ja ootad ikka endoproteesi järjekorras — sul põlv valutab, astuda ei saa — siis päevselge, et sa oled vihane terve süsteemi peale; sa oled vihane riigi peale või kellega iganes.“ (67aastane Viljandi naine)

Fookusgrupis läks jutt arstiabi juurest vaksineerimisele, mille kohta oli kõigil midagi öelda; eriarstile pääsemise keerukusega oldi pigem harjunud ja sellest ei soovitud pikemalt rääkida. Vaid üks osaleja leidis, et vaksineerimise puudulik korraldus oli veelgi halvendanud juurdepääsu eriarstiabile (vt tsitaati all vaksineerimise jaotuses).

Vaksineerimine COVID-19 vastu

Fookusgruppides oli elav arutelu vaksineerimise üle, muuhulgas jagati teistega infot selle kohta, kuidas endal vaksineerimisega läks, st kas pääseti kiiresti vaksineerima või tuli oodata. Isiklike lugude juurest jõuti üldisemate arutelude juurde näiteks selle kohta, kas vaksineerimiskorralduses oli puudujääke, kas venekeelset elanikkonda oleks pidanud teistmoodi informeerima jms.

Silmast silma fookusgrupis oli kuuest osalejast vaksineeritud kõik inimesed. Neli neist ootasid oma järjekorda ja said esimese doosi järgmiselt: 83aastane naine veebruaris 2021, 74aastane mees aprillis 2021, 68aastane mees mais 2021, 76aastane mees juulis 2021 (tuldi koju vaksineerima, ehkki inimene liigub kõrvalise abita väljas). Kõigi nelja puhul võeti nendega ühendust, et neid vaksineerida. Kuuest ühe inimese (77astane naine) puhul oli perearst vaksineerimisele kutsumise n-ö unustanud ja see tuli välja siis, kui naine muu tervisehädaga oma arsti poole pöördus. Üks (74aastane mees) kuuest vanemaealisest palus perearstilt varasemat aega, aga sellest keelduti ja ta nakatus koroonasse enne vaksineerimisele pääsemist aprillis 2021. Osad pidasid oma järjekorra ootamist tavapäraseks, näiteks kirjeldas üks osalejatest seda järgmiselt:

„Mina sain pikalt oodata, maikuus tuli aeg kätte ja teine tuli juunikuus. Nii nagu järjekord kätte jõudis, nii ma läksin. Ei olnud mõttes ka kuidagi proovida kiirendada, sest see olukord, kus kontrolliti ja nuhiti, kes on saanud, eesotsas kantsleriga, süsti, ja Narvas ühte Vene diplomaati lausa jälitati, kes oma kotiga läks süsti saama, see ei olnud ka muidugi viisakas, aga iseenesest, jah, järjekorras oli nii kaua vaja olla ja ootasid rahulikult ära.“ (68aastane mees Tallinnast)

Oli aga ka inimesi, kelle jaoks oli kaitsesüsti järjekorras olemine keerulisem, sest kannatamatult oodati vaktsiini pakutavat kaitset viiruse vastu. Kahe süsti vahel pikemaks veninud ooteaeg oli pingeline, ometi säilitati rahumeelsus:

„Kõige rohkem häiris vaksineerimisel see, et ei saanud vaktsiini, alguses vähemalt; ma arvasin, et Astra Zenecat ma nagu ei tahaks, aga sellega ma pidin leppima. Ja sealt edasi oli veel vaja kannatada kolm kuud enne teise süsti saamist. See vahemik oli liiga pikk. Et noh, osadele inimestele oli [esimese ja] teise süsti vahemik lühem — need jõudsid kindlamasse tsooni juba varem, /.../ need kõige nõrgemad inimesed. Aga noh, ma ennast nõrgaks ei pidanud, sellepärast ma pidasin nii rahumeelselt vastu. Aga iga päev oli ootus, et millal ükskord jõuab see päev kätte, et saab teise süsti ka.“ (72aastane maapiirkonnas elav naine)

Mitmed fookusgrupis osalenutest ei olnud rahul vaksineerimiskorralduse või info jagamisega vaksineerimise kohta. Vanemaealiste silmis oleks pidanud vaksineerimist rohkem propageerima ja infot vaksineerimiskorralduse kohta oleks pidanud rohkem olema. Kuna vaksineerimise tempo osutus loodetust madalamaks, oldi mures, et arstiabi muutub teiste haiguste korral kättesaamatuks. Eraldi leidis mainimist vanemaealiste erivajadustega mitteametamine vaksineerimise korraldamisel – abivajavate eakate hooldajate vaksineerimise viibimine, lähedasteta eakate vaksineerimise paika pääsemine või kodus vaksineerimise korralduse kohta info puudumine. Sellest kõnelevad järgmised tsitaadid:

„No üldiselt võib öelda niimoodi, et meie valitsus on teinud vale panuse. Ta oleks pidanud tegema panuse vaksineerimise peale, aga meie valitsus tegi panuse piirangute peale. Eks ole Inglismaal on nüüd 80% vaksineeritud, nende nakatumine nüüd langeb. Kuhu meie oleme jõudnud? Omal ajal olime esikohal vaksineerimise kohapealt, nüüd oleme taga otsas ja piirangutega tundub sellest koroonast mitte mingil moel läbi ei saa, aga vaksineerimise võiks teda natukene vähendada. Ja /.../ teine asi on see ka, et kui see haigla läheb koroonahaigeid täis, mis siis ülejäänud haigetest saab? Mis saab siis südamehaigetest või need, kes tahavad ortopeedi juurde minna? /.../ Et küsimus ei ole ainult koroonahaigetes, vaid küsimus

on ka selles, et ülejäänud inimesed ei pääse kuidagi eriarsti juurde, rääkimata statsionaarist eks ole.“ (74aastane Tallinna mees)

„Ja mina ikkagi ei ole rahul selle vaksineerimisega, kuidas see asi algas. Jah, ma saan aru, et eakad ja haavatavad /.../, kelle tervislik seisund oli kehvem, ja kes sattusid sinna haigemajja — jah, see kõik on nii. Aga sinna tõmmata nüüd range joon, et minu ema, kes on näiteks 80 ja saab vaksineeritud, ja mina, kes ma olen ema hooldaja, — mina käin tema juures päevast päeva... /.../ ei saa vaksineeritud. /.../ Kui esimest korda tulid [vaksineerimisajad] e-tervisesse, siis ma tegin kribinal-kribinal e-tervise lahti ja vaatasin, et kuhu ma saaks [abikaasa] kirja panna. Oli valida Narva, Pärnu ja Hiiumaa [vahel]. No ja siis ma võtsin Pärnu. Noh, ma sellest saan aru — me sõitsime Pärnusse ja kõik oli kena ja kaunis. Aga vot sellest ma enam aru ei saanud — seal on isikukood, seal on elukoht, seal on perearst; seal on kõik-kõik absoluutselt kirjas; aga teist süsti pidi minema ikka jälle Pärnusse tegema. No aru ma ei saa, miks siis kolme kuu pärast või nelja nädala pärast ei võinud siis Viljandis seda teha?! Miks siis ikka pidi minema Pärnusse? /.../ Ja inimesed uhasid mööda Eestimaad siia, sinna ja kolmandasse kohta. Selle asemel, et liigutada vaktsiine, liigutati meil inimesi. Ja noh, inimesed muidugi läksid, sest nad tahtsid süsti saada, ja me käisime ka. Noh, tore oli Pärnus — ega sest pole midagi. Aga on ka väga palju selliseid inimesi, kellel pole võimalik sõita!“ (67aastane Viljandi naine)

„Pikka aega ei olnud selge, kuidas vaksineeritakse neid vanu inimesi, kellel ei ole sugulasi või muid inimesi, kes neid viiks vaksineerimispunkti või arsti juurde. Hulka aega ei olnud see selge ja sellekohast sõnumit ei edastatud. Hulk aega hiljem see [info] tuli, et neile hakatakse tegema koduvisiite, kui nad registreerivad. Siin jäi see teatamise aeg minu arust natukene liiga pikaks, mis pani neid inimesi natukene muretsema, kes ise iga päev väljas käia ei saa.“ (68aastane Tallinna mees)

Vaksineerimise osas väljendas üks meessoost osaleja ka võimalikku soolist eripära, et mehed ei pruugi olla sama kiired või valmis võtma esimest sammu, et end vaksineerida, kui nende naissoost partner neid tagant ei utsita. Üks naissoost osaleja kirjeldas ka, kuidas tema oli see, kes oma mehele vaksineerimise aega e-tervises otsis.

„Mul oli ka väga mugav. Perearst helistas mu naisele, et võta mees ka kaasa, sest mina molutaks tänapäevani, kui keegi ei võta kaasa. Mul ei ole kuskile kiiret!“ (77aastane mees Tallinnast)

Avaldati arvamust, et venekeelse elanikkonna osas oleks pidanud tegema suuremaid pingutusi ja järeleandmisi, et rohkemaid inimesi vaksineerida ja et info vaktsiinide kohta oleks pidanud sellele elanikkonnarühmale edastama neile sobival viisil. Kõlama jäid ka arvamused, et kui venekeelne elanikkond soovib Sputniku vaktsiini, siis tuleks neile seda võimaldada.

„...ja nemad tahavad nüüd neid metsakülasid vaksineerida. Kui sa praegu kogu aeg kuulad Vox Populit või mingit saadet, kus on avatud mikrofon, siis helistavad just need samad inimesed, kes on kuskilt metsakülalt, et vot, ma istun siin, ma olen jalutu, ma olen pime ja ma ei pääse vaksineerima, miks keegi ei tule? Aga kuidas see koroona sinu juurde pääseb? Et miks panna see rõhk nüüd sinna. Ma saan aru, et inimene on inimene ja sinna tuleb ka panna jõudu, aga kas siin ei ole natukene ka see, et meil Lasnamäe või Ida-Virumaa [peaks olema] vaksineeritud veel enne, kui me tõesti saadame need sõdurid sinna üksikusse metsatallu?“ (77aastane naine Tallinnast)

Vaksineerimise korraldamiseks anti ka teisi soovitusi, näiteks leiti, et see tuleb teha võimalikult mugavaks ning võimalusel ühitada üritustega, mida inimesed meeeldi väisavad:

„Inimene läheb ise [vaksineerima] siis, kui tal on [see] mugav. Kui läheb Lasnamäel pirukafestivalile, [seal] rahvas tuli pirukat ostma, [mõttles:] ah tühja, lasen süsti ka ära teha — [see] on mugav. (74aastane mees Tallinnast)

Rahulolu kriisijuhtimise ja -kommunikatsiooniga

Valdav osa fookusgruppides osalenud vanemaealistest inimestest ei olnud rahul kriisi juhtimise ega kommunikatsiooniga. Pahameelt tekitas vanemaealistes see, et pandeemia ohjamine oli tehtud n-ö poliitiliseks ehk otsuseid ja kriisi ohjamise edukust vaadeldi meedias kui parteipoliitika osa, piirangute üle otsustamise kiiruse ja otsuste sisu vahel nähti seoseid valimiskampaaniaga. Kohalikud omavalitsused ei olnud intervjueeritavate arvates kriisiks valmis — puudusid oskused ja teadmised kriisiga tekkinud probleeme kohalikul tasandil lahendada. Leiti, et riigi ja KOV asutustel puudusid selged juhised, mida kriisi olukorras teha, kuidas inimeste esmavajaduste rahuldamist tagada. Samuti leiti, et info kriisi ajal abi leidmise kohta tulnuks kõigile inimestele saata paberil postiga koju.

Kriisi ohjamise juhtidelt oodati piirangute ja kohustuste kohta selgeid ja ühetaolisi sõnumeid. Näiteks leiti, et maskikandmise kohta edastati vastukäivat infot:

„No kohati ajab segadusse see, et üks ütleb, et näiteks maskikandmine oleks soovitatav, teine ütleb, et pole kohustuslik, kolmas ütleb, et kandke maske...“ (83aastane Tallinna naine)

„Maskidega on üldse hämmastust palju. Ühed ütlevad, et sellest maskist ei ole üldse mingit tolku, teised ütlevad, et on. Mina arvan, et mingisugune kasu sellest ikkagi on, vähemalt ei kõhi keegi teine otse su peale.“ (68aastane Tallinna mees)

Ehkki vanemaealised olid kuulekad piirangute järgijad ning nõustusid, et piiranguid on vaja, tunnistati samas, et sageli ei saadud piirangute ulatusest või sisust aru:

„Kesk-Euroopa riikides /.../ pandi ranged, konkreetset piirangud, aga meil on need piirangud olnud sellised ujuvad. Et midagi nagu lubatakse, midagi nagu on rangelt soovituslik, aga kui on piirang, siis olgu range sõnaga öeldud, et on piirang. /.../ [K]una siin majas on kaks või kolm kooli, siis me nägime siin täpselt seda sama asja /.../. Miks on ühed lapsed koolis, teised ei ole koolis? Kas need jurakad, suured poisid peavad siin maski kandma või ei pea kandma? Personal ka ei kannu.“ (77aastane Tallinna naine)

Küsimusest, kas valitsus arvestas pandeemia ohjamisel piisavalt vanemaealiste vajaduste ja huvidega, mindi mööda ja selle asemel räägiti teemadel, mille kohta taheti väljendada kriitikat (nt venekeelse elanikkonna puudulik teavitamine, otsiti ka süüdlasi viiruse levikus – nt üksmeelselt leiti, et saarlastel oli süü viiruse levitamises).

Osalejad leidsid, et ehkki info piirangutest oli aegajalt ebaselge, siis ometi oli piisavalt infokanaleid, kus sai piirangute kohta teavet. Piirangute kohta infot leiti internetist, kuulati raadiot, vaadati Aktuaalset Kaamerat. Kiideti ka aega, mil toimusid sagedased ülekanded pressikonverentsidelt. Pressikonverentside eeliseks peeti seda, et ajakirjanikud aitasid oma küsimustega poliitikute sõnumite tähendust täpsemalt selgitada. Üksmeelset kiitust sai ka Arkadi Popov. Näiteks öeldi tema isiku ja ta töö kohta järgmist:

„Jumal tänatud, et see Popov oli, muidu kui oleks praegused inimesed olnud, siis oleks segadus niisugune olnud, et karju appi.“ (74aastane Tallinna mees)

„/.../ Popovi uskusid nii eestlased kui ka venelased, leiti selline kõigile sobiv persoon!“ (76aastane Tallinna mees)

„Tundub, et meil on praegu [st august 2021] Popov puudu. Tõsiselt! Inimene, keda tõesti kogu rahvas usaldaks.“ (77aastane Tallinna naine)

COVID-19 PANDEEMIA MÕJU VANEMAEALISTELE EKSPERTIDE HINNANGUL

Uuringu raames intervjueriti viite eksperti, kellelt küsiti nende hinnangut, kuidas on pandeemia mõjutanud vanemaealiste elusid. Poliitikakujundajatelt uuriti, kuidas võeti pandeemia meetmete kujundamisel arvesse vanemaealiste vajadusi ja sotsiaalmajanduslikku olukorda. Järelevalvega tegelevatel ametnikelt uuriti peamiselt hooldekodude seiramise viisi ja tulemuste kohta. Erilise tähelepanu all olid üldhooldusasutused.

Kriisi ohjamine ja vanemaealiste vajadustega arvestamine

Ekspertidelt küsiti, kas kriisijuhid võtsid kriisi ohjamise abinõude ja piirangute väljatöötamisel arvesse ka vanemaealiste olukorda tundvate ekspertide arvamust. Eesmärk oli teada saada, kas pandeemia ohjamisel arvestati sellega, et vanemaealistele võivad kehtestatud piirangud ja toetusmeetmed avaldada teistest vanuserühmadest erinevat mõju ning et vanemaealistel võivad olla erivajadused, mida kriisi olukorras silmas pidada.

Kevadel 2021 intervjueritud sotsiaalvaldkonna üks juhtidest kinnitas, et kui tavapärasel poliitikakujundamises tehakse mõju eelhindamisi, siis kriisi olukorras ei jää selleks aega, seetõttu tehti seda vähem või vähem põhjalikult. Konkreetseid meetmeid, mida sotsiaalministeerium vanemaealistele mõeldes rakendas, oli ametniku sõnul küllaltki vähe. Kui aga poliitikaid kujundati, siis võeti arvesse selliseid põhimõtteid, nagu töö ja pereelu ühitamine, hoolduskoormuse teemad, teatud elanikerühmade haavatavus, sh eakate olukord. Juht leidis, et ministeeriumis on piisavalt häid eksperte, kes nende põhimõtete arvesse võtmisega poliitikaid kujundades hakkama saavad.

Suurema probleemina pandeemia kontekstis tõi ta välja hooldekodude olukorra. Intervjueritud juht leidis, et üldhooldusteenuse valdkond sai pandeemia kontekstis oluliselt kannatada. Seetõttu olevat valitsus otsustanud maksta sektorile lisatoetusi. Näiteks kompenseeriti täiendavaid kulusid olukordades, kus hooldekodus olid nii töötajad kui ka hoolealused haigestunud ning tekkis vajadus täiendava töajukulu tegemiseks. Neiks kuludeks planeeriti umbes miljon eurot: umbes pool oli kevadel 2021 makstud ja umbes pool plaaniti veel maksta. Sellest ajast on ka otsus, et kui hooldekodudes on tehtud kaks vaktsineerimisringi, siis sarnast kulude kompenseerimist hooldusasutustele enam ei tehta.

Kahe intervjueritud sotsiaalvaldkonna poliitikakujundaja sõnul keskenduti pandeemia puhkedes erinevate juhendite koostamisele, sh vanemaealistele. Samuti tuli muuta seadusi, et võimaldada keelata hooldekodude külastamine ning panna paika reeglid, kuidas eriolukorra ajal üldhooldusteenust osutada, sh millised on teenuse osutaja pädevus ja rollid.

Intervjueritud poliitikakujundajate sõnul kaasati kriisi alguses üks ekspert kriisistaapi just sellepärast, et arvestada vanemaealiste vajadustega. Nad tunnistasid aga, et vanemaealisi eraldi sihtrühmana kriisi ohjamisel väga ei nähtud. Avalikkusele suunatud sõnumite puhul mõeldi läbi, et need oleksid lihtsad ja arusaadavad, st kommunikatsiooni puhul mõeldi erinevatele sihtrühmadele, sh vanemaealistele.

Ühe intervjueritud järelevalveametniku sõnul olid üldhooldusasutuste järelevalvet teostava ametniku üksuse juht ja mitmed tema alluvad kaasatud kriisi juhtimisega tegelevate riiklike ja piirkondlike staapide töösse.

Üks poliitikakujundaja tõi välja, et kriisi alguses, kui olukord oli uudne, moodustati abivahendite staap. Kuna isikukaitsevahendite kättesaadavus oli pandeemia alguses probleemne, seisis intervjueritu staabis selle eest, et sotsiaalvaldkonna huvid ja eripärad oleks staabi aruteludel esindatud. Ühtlasi mudeldati isikukaitsevahendite vajadust sotsiaalvaldkonnas.

Küsimusele, kas pandeemia mõju vanemaealistele on sotsiaalvaldkonnas uuritud, vastasid kaks poliitikakujundajat, et eraldi analüüse ei ole veel tellitud, kuid olemasolevate andmete analüüsist on selgunud, et koduteenuse kasutajaid on pandeemia ajal rohkem juurde tulnud kui varasematel aastatel. Eestis on intervjueritute sõnul koduteenusel 6000-7000 inimest, 13 000 inimest on hooldekodude teenusel. Kui tavaliselt tuleb aastas koduteenusele juurde 200-300 inimest, siis pandeemia-aastatel oli kasv umbes 1000 inimest ning kasv oli suurem just Ida-Virumaal. See tähendab, et pandeemia mõjutas koduteenuse kättesaadavust positiivselt. Võimalik, et pandeemia ajal tuli juurde kohalikke omavalitsusi, kus vanemaealistele kanti koju ravimeid ja toitu.

Lisaks eeltoodud hooldekodude täiendava töajukulu hüvitamise meetmele mainisid intervjueritud ametnikud, et pandeemia ajal alustati erinevate uute tegevuste või teenustega, millest said kasu just vanemaealised: hingehoiuteenus hooldekodudes, kriisihäkkatonil sündinud „Kogukond aitab“ projekt jms.

Hooldekodude olukorra seire

Hooldekodude olukorrast COVID-19 pandeemia tingimustes vesteldi kokku viie eksperdigiga. Sotsiaalvaldkonna ametniku, kelle ülesannete hulka kuulub järelevalve üldhooldusasutuste üle, andmetel on üldhoolduse jaoks tegevuskohti üle 200 ja need tegutsevad üldjuhul ettevõtte vormis, mistõttu on riigil raske neid koordineerida või nende üle pidevat infot omada. Eksperdi sõnul katkestas Sotsiaalkindlustusamet (SKA) pandeemia alguses 2020. a kevadest sama aasta sügiseni, kui infot oli viiruse ja sellega seonduva kohta vähe, kohapealse järelevalve hooldekodude üle, et mitte viirust hooldekodudesse viia. Selle asemel helistati iga nädal kõik 200 tegevuskohta läbi eesmärgiga koguda infot SKAle, Terviseametile, Päästeametile ja teistele riigiametitele.

SKA järelevalveametnik kirjeldas, kuidas on pandeemia tingimustes toimunud seire hooldekodude üle. Sagedased asutuste läbihelistamised keskendusid erinevatele teemadele²⁵, et saada ülevaadet hooldekodudes toimuvast. Telefoniküsitluste tulemusel tekkis suur andmehulk, mida edastati graafikutena sotsiaalministeeriumile:

„[Ü]ldhooldus, nagu ma ütlesin, on eraettevõtlus. Selliseid ühiseid statistilisi või andmebaasilisi asju [nende tegevuse kohta] ei ole. Ja needsamad helistamised, /.../ iganädalaseltsiis helistamine... Praegu me helistame ka, aga üle kahe nädala. /.../ Need tähendasid seda, et me uurisime meelsust; me aitasime läbi mõelda ja kontrollida, kas on isikukaitsevahendeid piisavalt. Iga kord olid erinevad teemad. Seda sama üle e-kanali külastust vaatasime. Vaatasime seda, kas on sihukesi agressioonijuhtumeid hakanud tekkima — kas inimeste närvid peavad vastu. Pakkusime sinna kõrvale kohe meetet — /.../ valdavalt on see erihoolekannet toetav asutus, kes hindab siis kliendi juhtumi põhiselt olukorra ja pakub /.../ lahenduskeeme, kuidas toimida inimesega, et sellist närvipinget ja agressiivsust taandada. Ja noh, neid teemasid on päris kümneid. Kui me tegelikult oleme siis nüüd pea poolteist aastat neid kõnesid teinud — iga kord oli ka mingi konkreetne uurimisteema. Loomulikult küsiti üle seal ka neid asju, kas teil on vaksineerimisega probleeme, kas teil on teabega probleeme; millist koolitust vajaksite... Absoluutselt igal korral oli sees küsimus, et kas teil hoolekandenasutusena on mingi sõnum riigile, riigiasutustele, et me saame edastada nagu listi ja te ei pea omalt poolt pöörduma, /.../ Ja nii me tegimegi, et piirkondlikesse staapidesse läksid sellised küsimused, ja siis erinevatesse riigiametitesse ka. Noh, siin vahepeal oli väga suureks probleemiks asustel see, et ajakirjandus ründas ja otsis, ja noh, hooldajad olid head inimesed, asusid avalikku rahulikku vestlusesse, eks ole, aga ajakirjanik oli oma professioniga ja otsis sealt muid asju.“

Intervjueeritud õiguskantsleri kantselei ametnik rõhutas, et pandeemia tingimustes ei katkenud hetkekski kontrollimise töö, st kontrollkäike üldhooldusasutustesse tehti ka pandeemia ajal. Küll aga kohandati kontrollkäikude läbiviimist pandeemia tingimustele (IKVde kasutamine, enne vaksineerimist testisid kontrollijad ennast enne asutusse sisenemist jms). Keskmiselt tehakse aastas 5-7 kontrollkäiku üldhooldekodudesse, st ülevaade asutustest on piiratud. Erinevalt SKA ametnikust kes tutvustas vahetult pandeemia oludest tingitud ja sellega seonduvate hooldekodude probleemide kaardistamiseks kohandatud seiremeetodit, väitis õiguskantsleri kantselei töötaja, et pandeemia ei ole oluliselt muutnud probleemide ringi, millega kontrollkäikudel hooldekodudesse kokku puututakse. Suurim muutus on hoolealuste suhtlusvõimaluste vähenemine seoses külastuspiirangutega ning vaid siis, kui asutuses oli viiruskolle, olid muutused suuremad. Hooldekodude väljaõppinud personali puudus eksisteeris ka enne pandeemiat. Õiguskantsleri kontrollkäikudel lisandusid siiski pandeemia ajal küsimused isikukaitsevahendite kasutamise ja hügieenireeglite järgimise kohta ning need olid ka küsimused, mille osas tuli aegajalt hooldekodudele märkusi teha.

Õiguskantsleri kontrollkäikude kirjalikud aruanded näitavad hooldekodude olukorda pigem lohutus valguses. Õiguskantsleri veebilehe andmetel tegid õiguskantsleri kantselei ametnikud alates 12.

²⁵ Näiteks 2020. aasta detsembri küsitlus sisaldas järgmisi teemasid: teenuskohtade arv tegevusloal, hoolealuste tegelik arv, hooldustöö tegijate arv tegevusloa põhjal, personali koguarv, koroonaviiruse positiivsed, neist hospitaliseeritud, töölt eemal olevad töötajad, töötajate kao protsent, isikukaitsevahendite laoseis, külastuste lubatavus, lähedastega suhtlemise võimaldamine (videosild jms), kui tihti suhtlust võimaldatakse, uute töötajate testimine, muud mured, millest soovitakse riigile teada anda.

märtsist 2020 kuni 11. veebruarini 2022 üldhooldusteenust osutavatesse asutustesse viis kontrollkäiku²⁶, neist neljas asutuses avastati personalinappus, kahes lukustati aegajalt hoolealuseid ilma seadusliku aluseta nende isiklikku tuppa või muusse kinnisesse ruumi, kolmes rikuti hügieenireegleid (nt seebi puudumine dosaatoris või määrduvad joogiveenõud vms), kolmes ei olnud kutsungüsteemi abi kutsumiseks, ühes kutsungüsteem oli, kuid see ei olnud kasutuses ning ühes asutuses ei olnud kutsung öisel ajal kasutatav.

Pandeemia alguses küsiti SKA poolt asutustelt, kas neil on plaan, et kuidas toimida, kui asutusse tuleb viirus; pakuti koos Päästeametiga tuge, kuidas sellist plaani teha, mh küsimustes, kust leida tööjõudu nakatunud personali asenduseks, kuidas liigub info, kuidas liigub asutuses nakatunud inimene või surnukeha jms.

Viirustõrje hooldekodudes

Intervjueeritud SKA järelevalveametniku üksus puutus oma töös kokku infektsioonivolinikega, kes käisid läbi kõik üldhoolduse ja erihoolekande asutused, et vaadata läbi nende nakkustõrje meetodika ja isikukaitsevahendite kasutus. Eksperdi info kohaselt avastati volinike esimesel külaskäigul asutustesse kasutushäireid palju. Samuti ei olnud kõik asutused nõus infektsioonivolinikega koostööd tegema. Järelevalveametnik kirjeldab ka, millistes küsimustes volinikud asutusi nõustasid (nt IKV punktid, sisenemislüüs jms):

„Mõnel pool käsitleti seda kontrollina. Esimese raundina oli üheksa asutust, kes ei lasknud sisse volinikku. Volinikud olid ukse taga — sisse ei lastud. Mõnede puhul siis teises... noh, see on praegu kolmas kord, kui volinikud on ringkäikudel. Et... see on nüüd nagu erinev. Ja tark asutus siis lasi volinikul läbi vaadata oma maja, et kuivõrd mõistustlikult on IKV punktid üles pandud ja sihukesed desovahendid; et kuidas on, ütleme, sisenemislüüsiga... Praegu käib parasjagu sihuke meede, kus üldhooldusasutused saavad taotleda endale siis abi, et näiteks kliendi või töötajate ruume kohandada. Üks teema on seal kindlasti, et need, kellel ei olnud seda sisenemislüüsi.“

Järelevalveametnik viis jutu meedias kajastatud asutusele ning avas hooldekodus teostatava kontrollkäigu raames avastatud rikkumiste võimalikke põhjusi. Nii järgmises tsitaadis kui ka intervjuudest laiemalt tuli välja, et järelevalveametnike hinnangul on olukord üldhooldusasutustes hea, rikkumisi tuleb ette harva ning reeglina on asutuste juhid ja töötajad püüdlikud. Samuti kinnitas ametnik, et seni ei ole ta kokku puutunud ühegi hooldekodu juhiga, kes oleks põhimõtteline vaksineerimisvastane. Sellest hoolimata korraldas SKA pandeemia ajal viis teabepäeva, mis avasid IKVde kasutamise ja vaksineerimise teemasid, et asutuste juhtidel oleks teaduspõhine info, mida ka oma töötajatele edasi anda.

„Rääkides siis sellest suurest Viljandi juhtumist, mida väga teravalt meedia kajastas — see, noh, on üks nendest raskematest näidetest, mis on meie lauale ka mõnest teisest kohast jõudnud, et kui haigestub juht ja juhil ei ole sihukest korrakohast asetäitjat, kellel kogu info ja asjad on olemas — et on sihuke väiksem personalihulk — ja juht hakkab kodust juhtima... Nüüd tekib see, et haigestub ka mõni töötaja, ja infoväli läheb ära — ehk siis juht juhib kodust näiteks asendustöötajat, kes üksinda on parasjagu 20-30 hooldusalusega. Ja siis tuleb Terviseamet sisse, küsib, kus teil isikukaitsevahendid on? Ja ta ütleb: “näed, siit karbist võtan”, eks ole, ja karbis on võib-olla 10 maski. Tegelikult seal majas olid siis hoovi peal mingisuguses paekivihoones, mida nii-öelda lao või kuurina kasutati, need tagavaraasjad. Aga asendustöötaja ei osanud küsida ja juhil ei tulnud meelde juhendada.“

Hoolealuste sotsiaalne isolatsioon ja suhtlusvaegus

Üks ekspertidest rõhutas, et ühiskonna kinnipanemine pandeemia alguses tähendas hooldekodudes viibivatele vanemaalistele sisuliselt seda, et teenus, millel nad viibisid, läks samuti kinni. Ühendus

²⁶ Õiguskantsleri veebilehe otsingsüsteemiga on sellest perioodist leitavad viie kontrollkäigu raportid.

lähedastega katkes ning olenevalt asutuse valmisolekust toetati vanemaealisi suhtlusel interneti kaudu. Pandeemia alguses ei olnud selleks aga valmis. Järelevalveametnik kirjeldab seda järgmiselt:

„Aga mis kindlasti oli selles esimeses hetkes probleemiks — mitte kõik üldhooldusteenuse osutajad ei olnud valmis sellisteks e-kontaktideks või vanainimese vahendamiseks /.../. Ka praegu esineb neid kodusid, kus võib-olla internetiühendus ei ole kõige parem. Ta asub sellises rahulikus looduskeskkonnas, kus ei ole internetilevi. Aga esialgu ei pruukinud olla ka neid aparate nii palju. Kui on ainult juhataja õunakese telefon, siis sellega väga palju ei tegutse. Aga oli samas neid asutusi, kus olid kõik need asjad juba varem töös ja ette valmistatud. Aga see esmane [olukord] rabas kindlasti kõiki.“

Õiguskantsleri kantselei ametnik selgitas, et kontrollkäikudel küsiti pandeemia ajal ka hoolealustelt, kuidas neid pandeemia on mõjutanud. Sagedamini vastavad hooldekodude elanikud, et neid on enim mõjutanud suhtlemise katkemine ja külastuskeeld.

SKA poolt tehtav hooldekodude küsitlus hõlmas ka küsimusi selle kohta, kuidas võimaldas hooldekodu hoolealuse lähedastega suhtlust (kas kirja teel, interneti teel vms), sh kui tihti, mida kliendid ise arvavad nendest võimalustest, millised on probleemid (nt eakate oskamatus tahvelarvutit käsitseda).

Hoolealuste suhtlusvaeguse leevendamiseks mõtlesid hooldekodud pandeemia ajal erinevaid aktsioone välja. Nagu kirjeldab seda üks järelevalveametnik:

„Siin on erinevad üleskutsed olnud kogukondadele ka, kus hooldekodud ongi kokku leppinud näiteks, et kool kirjutab, või on üleskutse kohalikus lehes, et saatke meile emadepäeva kaarte, saatke meile jõulukaarte; et vanainimesed ongi harjunud kaarte saama ja võib-olla ei ole see väga oluline, et see oleks minu inimestelt. Võib-olla ma olengi üksik inimene, ja tuleb õpilane Kadi poolt sulle selline jõulusoov, eks ole. Neid asju on hooldekodud väga palju välja mõelnud...“

Personalipuuduse leevendamine

Hooldekodude personalipuudus eksisteeris probleemina ka enne pandeemiat. Üks intervjuueeritud ametnikest rõhutas, et hooldekodude murede kontekstis on personalipuudus n-õ juurprobleem, mis tekitab teised hooldekodudega seotud mured, nagu suure töökoormuse tõttu vähene võimalus klientidega suhelda või neid õue viia:

„Julgen üldistada, et kurje ja pahatahtlike inimesi satub hooldajate sekka harva, pigem on mured seotud sellega, et päevas on 24 h ja töötajal on kindel arv töötunde, mille jooksul ta peab igasuguseid tööülesandeid täitma, nii et ta peab valima, kas tegelda sellega, et inimene oleks pestud ja toidetud, mis on kindlasti esimene hool, selle kõrval võib jääda vähe aega, et pakkuda inimesele mõtestatud ajaviitmist või kasvõi teda õue viia.“

Enne vaktsiinide vaba kättesaadavust pakkus valitsus oma reservfondist tuge hooldusasutustele, kes maksid oma olemasolevatele töötajatele ületundide eest või preemiat või võtsid personalipuuduse leevendamiseks tööle asendustöötajad. Järelevalveametnik kirjeldas hoolekodude enda strateegiaid selleks puhuks, kui personal nakatub viirusesse ja töötajaid tuleb asendada. Näiteks sõlmiti töötajate leidmiseks mõne õppeasutuse või Naiskodukaitsega vastav kokkulepe, otsiti asendustöötajate majutus jms:

„[M]õni asutus ütles väga konkreetselt, et mul on mõne õppeasutusega kokkulepe ja mul on võib-olla siin omanikuga kokkulepe ja veel kellegagi, et kust mul siis see tööjõud tuleb. Mõni asutus ütles, et näete, mul on selle rakenduskõrgkooliga kokkulepe; mul on vaja majutus veel leida, et kui [asendustöötajad] tulevad, kuidas siis selle majutusega on. Kusjuures, kui [2020. a] kevadel see väga palju toimiski niimoodi, et, ma ei tea, lähedase kooli õpetajad valmis tulema või midagi veel, siis järgmistes tsüklites ühiskond ei olnud nii kinni ümberringi; kogukond oli ise hõivatud ja siis tekkis nende asendustöötajate [leidmisega] probleem. /.../ Aga siis siin eelmise aasta sügisel tekkis meil ka partner Naiskodukaitse näol, kes on siis sihikesest vabariigimeelsusest valmis tulema appi ja liituma.“

Ehkki asutustel oli erinevaid strateegiaid personalinappusega toimetuleks ning appi võeti ka vabatahtlikke, nagu eelpool toodud tsitaadis väljendatud, siis üldjuhul sooviti asenduspersonali värbamist vältida. Intervjuueeritud ametniku sõnul eelistati oma inimesi isegi siis, kui nad on ületöötanud. Järgnevast tsitaadist võib välja lugeda, et ületundide tegemisega nõustumine võis viia

töötajate läbipõlemiseni, sest hooldusvajadus oli pandeemia ajal suurem ja töötingimused keerulisemad:

„Aga mida elu näitab — tegelikult asutused väga ei taha asenduspersonalist sisse. See peab olema väga viimane hetk. Pigem ollakse rahul sellega, kui oma töötajad teevad lisatunde, sest nad tunnevad kliente, nad tunnevad keskkonda, eks ole. Mis teistpidi tekitab seda, et mõnes kohas olid töötajad päris väsinud, eks. Nad olid valmis ja nende nõusolek oli antud; tegid ületunde. Aga need ületunnid olid keerulisemad kui tavalised tunnid, sest hooldusvajadus oli suurem või [hoolealuse] üksindustunne oli suurem. Sul oli vaja rohkem vestelda ja toetada inimest, eks ole.“

Kas esines hoolealuste väärkohtlemist?

Kõigilt hooldekodude tööga kokku puutuvatelt ekspertidelt küsiti, kas nende teada esines või sageses pandeemia ajal hoolealuste hooletusse jätmist, väärkohtlemist või nende õiguste rikkumist.

Üks järelevalvega tegelev ametnik selgitas, et väärkohtlemise juhtumid ei pruugi jõuda tema üksuseni ning kui siiski info selle kohta tuleb, pöörduetakse politseisse. Ametnikuni oli jõudnud info vaid vaimse vägivalla juhtumite kohta, ühestki füüsilise vägivalla juhtumist ei olnud ta kuulnud. Kuigi üldine olukord on intervjuueritu sõnul hea, siis üksikuid hooletusse jätmise juhtumeid on siiski tema teada esinenud:

„Ja praegu mul üldhoolduse koha pealt küll ei tule meelde... Meil on siin mõningad lastehoiud ja asendushooldused olnud, kus on tulnud politseiteade teha. Et noh, on olnud võib-olla kaks või kolm sellist märgukirja, kus siis pigem kaevatakse lähedaste poolt selle tõttu, et eaka selliseid soove ja asju ei arvestata; tema vabadust on piiratud, või et Terviseameti ette antud saneerimise raames on ta niimoodi ümber paigutatud, et kõik asjad ei ole kättesaadavad. Aga mitte siis füüsilisest ei ole otse räägitud — aga sellisest vaimsest, et pinge on niigi suur, eks ole, ja... ja siis nagu tekib veel midagi sinna juurde. Et jah, füüsilist intsidenti mina ei tea. /.../

[V]aadake, siin on meedia tõstnud üles neid küsimusi, et sugulased, kes ei saanud siis, ütleme, kuus kuud näiteks enda inimest näha — et siis süüdistati üht ja teist hooldekodu, et ta ei ole hooldustoiminguid läbi viinud või midagi veel. Et... mina nii üheselt ei julge hinnata. Nähes seda õhinapõhist ja korrektset tööd, mida need hooldekodud teevad — see kuus kuud või kümme kuud, see muudab inimest; meid ümber ringi mõjutas COVID, olin ma tööl või kodus või kus ma pidin olema, eks ole; samamoodi neid inimesi. Tahtlikult hooletusse jätmist siiski... noh, ma ei tea — minimaalsed kohad, kus me oleme avastanud. Meil on oma järelevalve jaoks sihuke ohumudel, kus võetakse statistilisi näitajaid arvesse ja siis mitmeid asju veel, mis on siis meie sisemise töö küsimus, ja selle järgi valime välja siis oma kümnekond-kakskümmend asutust, mis me selles valdkonnas vaatame. Ja noh, sealt... ütleme, kui ohuprognosis näitab, et 20 asutusega võiks risk olla, siis 2 leiame näiteks, kes tõsiselt olid. See on minu jaoks piisavalt rõõmu valmistav.“

Teine järelevalvega tegelev ametnik selgitas, et hoolealuste vabadusevõtmist esineb aegajalt, aga ta ei julge väita, et vabadusevõtmine on pandeemia tingimustes sagenenud. Hoolealuste hooldamata jätmist esineb tema sõnul väga harva, samas on üldjuhul paljudes üldhoolekodus tagatud vaid kõige elementaarsem hooldus ehk hoolealuste toitmine ja pesemine. Põhjuseks, miks hoolealuste vabaaja sisustamiseks, nende liikumise toetamiseks ja värskesse õhku viimiseks ei jätku töötajatel aega, olevat personalinappus. Osa hooldekodudest asuvad ka hoonetes, mis on liikumispuudega inimestele ligipääsmatud või ei pääse nad sealt treppide vms tõttu välja, kui nad on kord juba sinna elama asunud. Paljudel hooldekodudel ei ole abi kutsumise häirenuppe ning abivajav hoolealune peab abi kutsuma hõikudes. Intervjuueritu selgitas olukorda nii:

„Eks neid juhtumeid on ikka olnud, kus nt dementsusega inimestel on toa ukse lukku pandud või nende osakondi lukustatakse, seda oli enne ja on ka praegu. Ma ei julge öelda, et see on sagenenud. Päris hooletusse jätmist — et inimest ei ole pestud või ei ole söödud — seda tuleb meil ette väga harva, ma viimasest ajast isegi ei mäleta. Pigem on [hooldajatel] küsimus selles, et mida sa lisaks kõige elementaarsematele hooldustoimingutele ette saad võtta. Kasvõi see pesemine.. oleme soovitanud, et vähemalt korra nädalas võiks inimest voolava vee all pesta, ka meditsiiniekspertid on meie [selle nõuandega] nõus. Vahel lähevad need perioodid aga pikemaks mõne hooldekodu puhul, aga see ei ole suuremaid tervisega seotud probleeme inimestele kaasa toonud. /.../ Väga keeruline on töötajatel viia liikumisraskustega inimesi välja, kui neil on käed-jalad tööd täis. Lamajatega tuleks võimelda, ka neid, kui vähegi võimalik värskesse õhku kätte viia, aga seda harva tehakse. /.../ Töötajaid tõesti ei jagu.“

Kontrollkäikudest hooldekodudesse on intervjueeritud ametnikul ja tema kolleegidel jäänud silma ka hoolealuste privaatsuse riive, kui tuba jagavad potitooli vms abivahendit kasutavad inimesed peavad tualetis käima toakaaslase silme ees ilma et neil oleks kasutada sirm või vahekardin. Sellest küsimusest rääkides väljendas intervjueeritu juba ka ülal väljendatud tähelepanekut, et Eesti vanemaealised on ka keerulistes või ebamugavates oludes elades väga leplikud:

„Tõesti, meie eakad on äärmiselt kannatlikud ja äärmiselt leplikud, me oleme öelnud, et isegi kui ta kärehäälsest ei nõua, siis olge nüüd kenad, et kui te tal stoomikotti vahetate või mähkut vahetate või inimene potitoolil on, siis kena oleks, et seal midagi vahel oleks, mis teda teistest toanaabritest võiks eraldada.“

Kokkuvõtteks

Käesoleva analüüsi lähtekohaks oli hüpotees, et vanemaealised kui koroonaviiruse riskirühm kogesid pandeemia ulatuslikku negatiivset mõju. Nii kvantitatiivsed andmed kui ka vestlusringid näitasid mõnevõrra üllatuslikult, et vanemaealised kohanesid pandeemiaga hästi ning üldjuhul ei olnud nende töö ja pereelu pandeemiast negatiivselt mõjutatud. Vanemaealised ei olnud rahul eriarstile pääsemise võimalustega, kuid selle kohta öeldi, et see oli keeruline juba enne pandeemiat. Muudele teenustele ja esmatarbekaupadele juurdepääsu osas ei olnud rahulolematust. Fookusgruppides osalejad ise olid hea digivõimekusega, aga tunnetasid, et paljud teised nendeealised inimesed ei ole sama hea digikirjaoskusega. Probleemsena nähti seda, et riik eeldas pandeemia ajal, et kõik on arvutikasutajad – vähese ajaga pääses vaksineerima see, kes otsis aja digiregistratuuris ja vaksineerituse kohta digitõend tuli endal välja printida.

Vestlusringidesse tulid aktiivsed ja eluga hästi toime tulevad vanemaealised ning on võimalik, et süvaintervjuud avaksid ka palju keerulisemaid kogemusi ja lugusid pandeemia ajast. Käesoleva analüüsi pinnalt saab aga öelda, et kohanemine pandeemiaga oli vanemaealiste seas hea ja on võimalik, et see on nii just tänu Eesti vanemaealiste heale vastupanuvõimele, heale informeeritusele kui ka leplikusele.

Kui mujal riikides tehtud uuringute ja ka Eesti meedia põhjal oli hüpotees, et hooldekodudes sagesen pandeemia ajal hoolealuste hooletusse jätmine ja nende inimõiguste rikkumine, siis Eestis tehtud ekspertintervjuud seda ei kinnita. Hooldekodude kontrollimise, toetamise ja/või järelevalvega tegelevad ametnikud kinnitasid, et hooldekodudes ei sagesenud pandeemia ajal hoolealuste hooletusse jätmine või nende inimõiguste rikkumine. Hooletusse jätmist, vabaduse võtmist või muid põhiõiguste rikkumisi esines ekspertide sõnul ka enne pandeemiat pigem harva ning nende andmed ei kinnita, et klientide väärkohtlemine oleks sagesenud. Õiguskantsleri poolt pandeemia perioodil hooldekodudesse tehtud viie kontrollkäigu dokumentide analüüs näitas aga pigem mitterahuldavat olukorda. Võimalik, et järelevalvet teostavad eksperdid on hooldekodude kehvide oludega harjunud, teavad hästi asutuste personalinappuse probleemi ning jäävad seetõttu oma hinnangutes pigem tagasihoidlikuks.

POLIITIKASOOVITUSED

- **Kriisi ohjamisel peaks nii riik kui ka kohalik omavalitsus arvestama vanemaealiste erivajadustega.** Ehkki vanaemaealised ei ole homogeenne elanikkonnarühm, iseloomustab üle 65aastaseid suurem abivajadus igapäevases toimetulekus, suurenenud vajadus arstiabile ja ebaühtlane digivõimekus. Vanemaealiste vajadustega saab paremini arvestada kaasates kriisi juhtimisse nii vanemaealiste olukorra eksperte kui ka sihtrühma ennast.

- **COVID-19** pandeemia on süvendanud ettekujutust vanemaealistest kui haavatavast ja abivajavast rühmast, mis tõttu peaks kujundama hoiakuid, mis toetavad aktiivset vananemist ja vanemaealiste võrdset kohtlemist. Pandeemia ajal meedias levinud ettekujutus vanemaealistest kui homogeenselt abivajavast elanikerühmast võib suurendada negatiivsete stereotüüpide levikut ning takistada vanemaealiste aktiivset vananemist, sh töötamist ja osalemist ühiskonna elu kujundamises võrdselt teistega.
- **SKA** poolt sisseviidud hooldekodude süsteemse ja regulaarse seire andmed või nende analüüsi tulemused võiks olla avalikud. Olukord üldhooldekodudes on olnud laiemale avalikkusele teadmata, meedia üksikud negatiivsed lood õhutavad umbusku ja hirmu, et hooldusasutused ei saa hooldamistööga hakkama, eakad on hooletuses jms. Pandeemia ajal võis inimestes veelgi süveneda negatiivsete meedialugude mõjul arvamus, et hooldekodudes ei saa eakad kvaliteetset hoolt. Avalikkusel võiks olla teaduspõhine info, milline on hooldekodude teenuse kvaliteet, aga ka probleemkohad.
- **Kriisi- ja ka kriisist väljumise strateegiate kommunikatsioonis tuleks arvestada digilõhega, erinevate vanuserühmade erineva meedia tarbimise harjumuste ja meediakirjaoskusega.**
- **Edasiste uuringute läbiviimine.** Uurima peaks vanemaealiste abivajadusele vastamist erinevates KOVi üksustes. Hooldekodudes viibivate vanemaealiste kogemusi pandeemia ajal võiks uurida nii küsitlusuuringu kui ka süvaintervuude abil, sest seni on meie teadmises nende kogemusi vahendanud vaid eksperdid.

METOODIKA

Andmed pärinevad järgmistest allikatest:

- Vanemaealiste kogemusi pandeemiaga uuriti 65+ inimestega läbiviidud fookusgrupi intervjuude põhjal. Intervjuud toimusid augustis ja septembris 2021. Fookusgrupis, mis toimus näost-näku, osalesid inimesed vanuses 68 kuni 83 (neli meest ja kaks naist); veebi fookusgrupi intervjuul osalesid inimesed vanuses 67 kuni 79 (viis naist).
- Viis individuaalintervjuud ekspertidega sotsiaalalalt (Sotsiaalministeeriumist kolm ametnikku – kaks meest ja üks naine) ja sotsiaalala järelevalvega tegelevatest asutustest (Sotsiaalkindlustusametist üks naissoost ja õiguskantsleri kantseleist üks meessoost ekspert) tehti 2021. aasta kevadel ja sügisel.
- Vanemaealiste kogemusi pandeemiaga, sh suhtumist piirangutesse, analüüsiti Turu-uuringute AS-i küsitlusandmestiku põhjal.
- Vanemaealiste olukorda tööturul analüüsiti Statistikaameti tööturu andmete põhjal.
- Hooldekodudes viibivate vanemaealiste olukorda on peegeldatud lähtuvalt sotsiaalkindlustusameti poolt regulaarselt läbiviidud telefoniküsitluste andmete pinnalt.
- Õiguskantsleri kontrollkäikude aruanded üldhooldusteenust osutavatest asutustest ajavahemikust 12. märts 2020 kuni 11. veebruar 2022.
- Rahvusvahelised uuringuaruanded.

Kvalitatiivmeetoditega kogutud andmete analüüsimiseks kasutati kvalitatiivse sisuanalüüsi meetodit. Fookusgrupi intervjuude kvalitatiivandmestikku analüüsid keskenduti ette kindlaks määratud teemadele, nagu vaimne tervis ja üldisem kohanemine pandeemiaga, muutused töö- ja pereelus, juurdepääs teenustele, sh arstiabile, ja esmatarbekaupadele ning rahulolu riigi ja KOVide tegevusega, sh kriisikommunikatsiooniga. Analüüsi eesmärk oli tuua välja intervjueritute vastustes ilmnenu

korduvad mustrid ja tähendusrikkad näited (tsitaadid) seisukohtade illustreerimiseks. Registri- ja küsitlusandmete analüüsimiseks kasutati kvantitatiivse analüüsi meetodeid.

Väljaandes sisalduva teabe kasutamisel palume viidata allikale: Sepper, M.-L., Anniste, K. (2022). COVID-19 pandeemia ja 65+ inimesed – vanemaealistelt on õppida kriisiga toimetulekut. Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis.

Rahastus ja märkused:

Siinne analüüs on tehtud RITA 1 projekti "COVID-19 seotud majandusmõjude ning nende pehmendamiseks mõeldud poliitikameetmete tõhususe hindamine" raames. Projekti eesmärk on pakkuda ajakohast ja kvaliteetset sisendit koroonaviiruse pandeemiast tingitud kriisi lahendamiseks ning hinnata kriisi leevendamiseks välja töötatud kriisi leevendusmeetmete majanduslikku mõju.

Uuringu tellijaks on SA Eesti Teadusagentuur ja tööd rahastatakse Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu Eesti Teadusagentuuri programmist RITA ja Eesti riigi eelarvest.

Uuringut viivad läbi Tartu Ülikool (juhtpartner), SA Poliitikauuringute Keskus Praxis ja Eesti Rakendusuuringu Keskus CentAR OÜ.

Projekti materjalid:

- <https://c19majandus.ut.ee/avaleht>
- <http://www.praxis.ee/tood/covid-19-sotsiaal-majanduslik-moju/>